

Bir Mizah unsuru olarak Klasik Arap Kaynaklarında 'Yellenme' Teması

Şener ŞAHİN

Arş.Gör.Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

ennur1971@hotmail.com

Özet

İnsanoğlunun fitrî ihtiyaçlarından yellenme fenomeni, temel bedensel işlevlerimiz içerisinde mizaha en çok konu edilen -ilk değilse de- ikinci sıradaki konudur. O nedenle bu makale, hemen hemen pek çok kültürde hâlâ bir sosyal tabu olarak görülen ama belki de yeryüzündeki çoğu insanı gülme paydasında bir araya getirebilecek yegâne masum sözcük ve eylem olan 'yellenme'nin klasik Arap nevâdirinde-ki (anekdot edebiyatındaki) örnekleri üzerinedir.

As an Anecdotal Instrument, The Motif of *Farting* in the Classical Arabic Sources

Abstract

Among our basic bodily functions, the phenomenon of farting, one of the humanbeing's natural requirements, is the second widely used topic -if not first- as a humorous instrument. So, this article aims to deal with the examples of farting anecdotes in the classical Arabic nawâdir materials, discussing some units both in structural and linguistic ways.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Arap edebiyatı, mizah, anekdot, yellenme teması

Key Words: Classical Arabic literature, humour, anecdote, farting theme

Giriş

İnsanın tuvalet ihtiyacıyla ilgili yapılan şakaları ve bel altı esprilerini ifâde eden *'toilet humour / gross-out humour / scatological humour'* kavramları, bugün neredeyse tüm dünyada çocuklar, ergenler, gençler, orta yaşta olanlar ve hatta yaşlılar için geçerliliğini ve câzibesini sürdüren yarı-müstehcen bir mizah biçimini temsil etmektedir. Her ne kadar günümüz toplumlarının büyük bir kesimince, üzerine konuşulması ya da espriye malzeme yapılması hâlâ bir tabu kabul edilse de, insanın temel bedensel fonksiyonlarından *bevetme, dışkılama ve yellenme* gibi temaların modern kültürün önemli bir parçasını oluşturduğu da inkâr edilemez. Ancak bunlar içerisinde bilhassa *'yellenme'* (tıbbî ifâdesiyle *flatulence*) olgusu diğerleriyle kıyaslandığında çok daha yaygın ve kronolojik olarak daha eskilere dayanan bir mizah biçimini (*flatulence humour*) yansıtmaktadır. İşte bu makale, belki de yeryüzündeki pek çok insanı gülme paydasında bir araya getirebilecek yegâne sözcük ve eylem olan *'yellenme'*nin klasik Arap edebiyatındaki örnekleri hakkındadır.

*'Yellenme'*yi -ve tabii onunla ilgili başka bazı kavramları da- elverişli bir mizah ve edebiyat malzemesi olarak görmemize imkân veren asıl şey, bu olgunun, bedensel işlevlerimiz içerisinde onsuz yapamadığımız¹, buna karşın bizim tarafımızdan her zaman dışlanan, kabullenilemeyen, bazen küçümsenen fakat aynı zamanda da masum bir aktivite oluşudur. Bu konudaki mizahi anlatının gücü, yararına olan her şeyi talep eden insanoğlunun, bu örnekte *'faydasına olan şeyden kaçmak istemesi, ancak onun da insanı terk etmeyişi'* arasındaki zıtlığın yol açtığı dramatizmden doğmaktadır.

Ancak en başta belirtmek gerekir ki, zaman zaman kaba ve nezaketsiz bir konu başlığı gibi algılanan ya da seviyesiz bir espri ve edebiyat anlayışını anımsattığı düşünülen *'yellenme'* olgusuna insanların yaklaşımlarında temel bir farklılık da gözlemlenmektedir. Toplumun bir kesimi, bunu, insan hayatının bir gerçeği olduğu için son derece normal karşılayarak *"Biyolojik fonksiyonlarımızın ürünü olan bir gerçekten söz etmekten ya da onu mizah konusu yapmaktan neden utanalım?"* derler. Diğer kesiminin algılaması ise aksi yöndedir. Onlara göre, *"Çocukların veya gençlerin yellenme konulu bir kitaba ilgi ve sempati göstermeleri garip ve gerçekten çocukça bir şey. Bazı kimseler bunu 'normal bir bedensel işlev' sayabilir. Ancak 'kasma' da öyle değil mi?! Ayrıca çocuklar kuru sümükle oynamaktan da hoşlanırlar?"*. Bu ikinci kesim, diğerlerinin yaklaşım ve algılamasını pervâsızlık ve cüret-

---

¹ İnsanoğlu, vücuttaki toksinleri atmanın bir yolu olan *'gaz çıkartma'* işlevini günde ortalama 8 ile 20 defa arasında tekrarlamaktadır. Bkz.
<http://www.realage.com.tr/v2/librarycontent.aspx?categoryId=17&id=2713>

kârlık, hatta bazen terbiyesizlik, utanmazlık, hayâsızlık ve arsızlık olarak değerlendirilmektedir.

Ancak bizim kanaatimize göre, 'yellenme' temasına, kültürden kültüre değişen bir olgu olarak değil de, onu aşan evrensel bir realite olarak bakmak, edebiyatı ve mizahı da bu çerçevede değerlendirmek daha mâkul görünmektedir. Ayrıca bu tür bir makaleye, kısmen eğlendirici bir konuda bir nevi sosyal tarih araştırması gözüyle ya da kültürel antropoloji perspektifinden de bakılabilir.

Aşırı ahlakçı tutum içinde olanlarca umumiyetle yadırganan, sakınılan, rahatsızlık duyulan ve gerektiğinde bir şekilde savuşturulan, hatta bu yüzden bazılarınca absürd ve budalaca kabul edilen böyle bir mevzuun, zamanla üzerinde daha fazla konuşulabilen, yorum yapılabilen, hepsinden önemlisi benimsenebilir bir araştırma veya yazı konusu hâline geldiği de görülmektedir. Zira 'yellenme' teması son yıllarda neredeyse edebiyatın popülerlik kazanan alt başlıklardan biri hâline gelmiş, TV programlarında ya da sinema kültüründe kendisine daha geniş yer bulmaya başlamış², hatta internet siteleri aracılığıyla mevzu her geçen gün iyiden iyiye vulgarize edilmeye başlanmıştır.

Fakat bütün bunlara rağmen itiraf etmek gerekir ki, pek çok kimse tarafından 'son derece tabii bir olgu' ya da 'normal bir bedensel işlev' olarak görülmeye ve neticede aklileştirilmeye başlansa da, son tahlilde bu olgu, insanların ona yaklaşımı bakımından eskimeyecek olan bir 'tabii' görüntüsü vermeye devam etmektedir.

Etraflı bir alan araştırmasına gidildiğinde, konunun uzantılarının çok geniş bir yelpazeye dağıldığı görülebilir: Tıp, tarih, edebiyat, mizah, antropoloji vb. Ancak biz bu makalede, araştırmayı Klasik Arap Edebiyatı kaynaklarıyla sınırlandırmayı bunu da büyük ölçüde edebiyat ve mizah perspektifinden yapmayı uygun görmekteyiz. Fakat bundan da önce, konunun Batıdaki ele alınış biçimine ve genel durumuna bir göz atmakta yarar vardır.

Batı Kültür ve Neşriyatında 'Yellenme' Teması

Batı edebiyatında 'gaz ve yel konulu mizah'ın (flatulence humor) tarihçesi üzerine yapılmış olan araştırmalardan anladığımız kadarıyla, söz konusu tema M.Ö. V. yüzyıla, yani Antik Yunan komedi sanatının

---

² Mizaha son derece yatkın bir konu olan 'yellenme' teması, ilgi uyandırma potansiyeli yüksek her konuyu çok iyi değerlendiren Hollywood sinema endüstrisi tarafından da unutulmamıştır. 2002 senesinde gösterime giren ve fantastik komedi türündeki bir çocuk filmi olan 'Thunderpants' (Afacanlar İş Başında), çift mideli olduğu için mütemadiyen gaz çıkartan ve bu sebeple yakın çevresinde büyük sorunlar yaşayan bir çocuğun komik mâcerâsına yer vermektedir.

babası olarak bilinen Aristophanes'in (M.Ö. 456-386) *The Knights (Şövalyeler)* ve *The Clouds (Bulutlar)* adlı eserlerine kadar gitmektedir³. Bu iki Yunan mizah klâsîğinde çok sayıda 'yellenme' temalı espri ve nükte bulunmaktadır⁴.

Roma imparatorlarından Elagabalus (M.Ö. 218-222) ise saraya davet ettiği konuklarına yaptığı garip şakalarıyla ün salmıştı. O, kibirli ve çalımlı davetlilerinin sandalyelerine, üzerine oturulduğunda yellenme sesi çıkaran minderler (whoopie-cushion) kamufle ettirir, sonra da olup bitenlere gülerdi⁵.

Keza, Roma imparatorlarından Claudius'a (M.Ö. 41-54) yöneltilen siyasi içerikli taşlamalardan oluşan *The Pumpkinification of Divine Claudius (Kutsal Claudius'un Kabaklaşması)*'nda, Yunan filozofu Seneca (M.Ö.1 - M.S.54) bu türden esprilere yer verir⁶.

Nisbeten daha yakın zamanlardaki bir eserde, Fransız edebiyatının ünlü kurgu yazarı Francis Rabelais'in (1494-1553) *Gargantua ve Pantagruel* adlı masal kitabında, Pantagruel adlı devin saldıdığı bir gaz neticesinde, yeryüzünde meydana gelen anormal ve garip insan fizyolojilerinden (cüce, kambur vs.), ayrıca başka bazı yel temalı söz oyunlarından bahsedilir⁷.

Daha yakın zamanlara gelindiğinde ise, Amerikalı mucit bilim adamı Benjamin Franklin (1706-1790)'in, *Fart Proudly* (Gögsünü gere gere os...r!) adlı eserinde⁸, hayat tecrübesinden devşirdiği bazı taşlamalı olayları hikaye ettiğini görmekteyiz. Franklin'in bu taşlamalarında, cinas gibi, ince kelime oyunlarına dayalı oldukça etkili sanatlara rastlanmaktadır. 'Farting (o...uruk)' ile 'farthing (İngiliz madeni parası)' sözcükleri arasında kurduğu ilişki bunun bir örneğidir. Ona göre

---

³ Bu iki eserden *The Clouds (Bulutlar)* Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. *Eski Yunan Komedyanın (3) Kuşlar-Bulutlar*, çev. Furkan Akderin, Mitoş Boyut Yayınları, İstanbul, 2010.

⁴ Aristophanes, *Clouds*, çev. Ian Johnston, Richer Resources Publications, Virginia, 2008, s.6, 7, 26, 34; *The Knights*, çev. Ian Johnston, Richer Resources Publications, Virginia, 2010, s.13, 21, 44, 59.

⁵ Warwick Ball, *Rome in The East: The Transformation of An Empire*, Routledge; Londra ve New York, 2001, s.412.

⁶ Bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Flatulence_humor#cite_note-0

⁷ Francis Rabelais, *Gargantua and His Son Pantagruel (e-book)*, <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/rabelais/rabelais-book4-6x9.pdf>, s.47, 56, 73, 94, 154, 155, 165, 186, 199.

⁸ Eserin diğeri iki adı *To the Royal Academy of Farting* (Kraliyet Yellenme Akademisi-ne) ve *A Letter To A Royal Academy* (Bir Kraliyet Akademisine Bir Mektup)tur.

kendisinin 'o...ruk' üzerindeki derinlemesine düşünceleri ile kıyaslandığında, akademilerde ortaya konan bilimsel araştırmalar neredeyse 'beş para (bir os...uk kıymeti) etmemektedir' (scarcely worth a FART-HING)⁹.

Benjamin Franklin'in sözü edilen kitabından sonra, 'yellenme' temasını konu alan kitapların basımında özellikle 1980'lerden itibaren yükselen bir trend dikkati çekmektedir. Popüler kültürü zamanla derinden etkilediği anlaşılan bu eserler dört ana kategoride değerlendirilebilir. Burada, öncelikle her bir kategoride yer alan eserlerin ortak taraflarına işaret edilmeye çalışılacak, sonra da bir fikir vermesi bakımından eserler, basım tarihleri dikkate alınarak kronolojik biçimde sıralanacaktır.

A. Bilimsel yönü ağır basan, klasik ve modern çağdaki farklı kültürlerin 'yellenme' algılarını mizah boyutundan ziyade ciddi tarafıyla irdeleyen, eğlendirmekten çok bilgilendirmeyi hedefleyen ve bir tür antropolojik araştırma kabul edilmesi gereken eserler: Bu eserlerin bazılarında, konu, edebiyatın ötesinde, ilahiyat, linguistik, felsefe, tarih, folklor gibi değişik disiplinler açısından incelenmiştir. 'Yellenme'-nin bir tabu olarak algılanması meselesi de bu kategoride yer alan eserlerin ortak temas noktalarından biri olarak görünmektedir. Bu vâdide kaleme alınan başlıca eserler ve müellifleri şöylece sıralanabilir:

Eser adı ve yazarı	Basım Yılı
1. <i>Tailwinds: The Lore and Language of Fizzles, Farts and Toots</i> (Dübür Rüzgârları ¹⁰ : Fısların, Zartaların ve Üfürmelerin İrfân Sözlüğü) Peter Furze	1998
2. <i>Who Cut the Cheese? A Cultural History of the Fart</i> (Peyniri kim kesti? Yellenmenin Kültürel Tarihi) ¹¹ Jim Dawson	1999
3. <i>The Little Book of Farting</i> (Yellenme Konusunda Cep Kitabı) Alec Bromcie	2000

⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Fart_Proudly

¹⁰ 'Dübür Rüzgârları' olarak Türkçeye aktardığımız 'Tailwinds' esasen yelkencilik bilimine özgü teknik bir terimdir. Teknenin ya tamamen, ya da birkaç derece arkasından (kıçtan) almış olduğu rüzgârı tanımlar. Böyle bir rüzgârda yapılan seyir türü 'pupa' olarak adlandırılır.

Bkz. <http://www.gezenbilir.com/index.php?topic=28041.0>

¹¹ "Peyniri kim kesti?" deyimini İngilizcede 'yellenmek, gaz çıkarmak' anlamında mecâzî olarak kullanılmaktadır. Deyim özellikle, tazesini bile ilk kesildiğinde kesif, nâhoş bir koku yayan Limburger cinsi peynirle ilişkilidir.

Bkz. <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=cut%20the%20cheese>

4. *Blame It on the Dog: A Modern History of the Fart* 2006
(*Suçu Köpeğe Yık: Yellenmenin Modern Tarihi*) **Jim Dawson**
5. *On Farting -Language and Laughter in The Middle Ages-* 2007
(*Yellenme Üzerine -Ortaçağda Dil ve Gülme-*)¹²
Valerie Allen
6. *The Benefit of Farting and An Assay Upon Wind* 2008
(*Yellenmenin Faydası ve Yellenme Üzerine Bir İnceleme*)
Jonathan Swift ve Charles James Fox
7. *How Do You Light a Fart? (O...uğu Nasıl Yakarsınız?)* 2009
Bobby Mercer
8. *Dr. Albert Heindsteins Contemporary English Dictionary of* 2009
Flatulence (Dr. Albert Heindstein'in Çağdaş İngilizce
Yellenme Sözlüğü) **Ricky Fitzpatrick**
9. *Did Somebody Step on a Duck? A Natural History of the Fart* 2010
(*Birisi Ördeğe Bastı: Yellenmenin Doğal Tarihi*) **Jim Dawson**

B. Yel teması etrafında şekillenen mizahi edebiyata vurgu yapan eserler: Bu kategoride yer alan çalışmalar bilgilendirmeden ziyade eğlendirmeyi amaçlamakta, bu çerçevede; etkili yellenme biçimleri, değişik gaz salma tekniklerini (kibirli, sinsî, fiyakalı, maskara edici vs.) karikatürize eden tanımlar, yeli kontrol etme metotları, bazı meşhurların gaz çıkarmalarına ilişkin müstehcen sayılabilecek geçmişten günümüze intikal eden anekdotlar, 'gaz' temalı mizahi anlatılar, esprili şiirler, şarkılar, genel kültür bilgileri (fart-facts), yellenmeye dair özlü vulgarize sözler, anonim kültüre mal olmuş bayağı espriler, çizgi diliyle yansıtılan tasvirler, karikatürler, hepsi bu eserlerin muhtevasında yer almaktadır. Bu bapta kaleme alınan eserlerin başlıcaları ve müellif adları şöyledir:

Eser adı ve yazarı	Basım Yılı
1. <i>The History of Farting (Yellenmenin Tarihi)</i> Benjamin Bart	1995
2. <i>Unspeakable Farts (Konuşulamayan Gaz Salımları)</i> Herbert I. Kavet	1997
3. <i>The Other 'F' Word (Öteki "O"lu Sözcük)</i> Barry ve Erwin Seltzer	1999
4. <i>The Art of the Fart (Yellenme Sanatı)</i> Steve Bryant	2004

¹² Allen'in bu kitabının etraflı bir tanıtımı için bkz.
<http://www.history.ac.uk/reviews/review/733#t1>

5. *Really Stinky Fart Jokes (Hakiki Berbat Kokulu Gaz Şakaları)* **U. Stinker** 2005
6. *The Little Book of Farts (Muhtasar Yel Kitabı)* **Steven Appleby** 2006
7. *Farts: A Spotter's Guide (Zartalar: Gazın Kaynağını Arayan Dedektifin Kılavuzu)* **Crai S. Bower** 2008
8. *The Official Fart Book (Resmî Yellenme Kitabı)* **Craig Yoe** 2010

C. 'Yellenme' temasına, bir çocuk hikayesi kapsamında yer veren eserler: Bu kategoride yer alan çalışmalar, bilimsel olanla eğitimsel olanın harmanlandığı bir çocuk kitabı mahiyetindedir. Çocuklara yellenme olgusunun tabiliğini anlatmak için bir kısmı fabl tekniğiyle kurgulanmış olan bu hikayelerde işlenen ana fikir aşağı yukarı şöyledir: 'Gazı çıkarıp mahcubiyetine katlanmak, gazı tutup eziyet çekmekten daha iyidir'. Bu kategoride yer alan eserlerin bir kısmı en çok satan çocuk kitapları listelerinde baş sıralarda gelmektedir. Bu sınıfın temsilci niteliğindeki örnekleri şöyle sıralanabilir:

Eser adı ve yazarı	Basım Yılı
1. <i>Joel's Journal and Fact-Filled Fart Book (Joel'in Mecmuası ve Gerçeklerle Dolu Yellenme Kitabı)</i> Donald Wetzel	1983
2. <i>Walter the Farting Dog (Os...ran Köpek Walter)</i> William Kotzwinkle ve Glenn Murray	2001
3. <i>Zen of Farting (Yellenme Yoluyla Meditasyon)¹³</i> Reepah Gud Wan	2003
4. <i>Farley Farts (Farley Gaz Salıyor)</i> Birte Müller	2003

---

¹³ Kitap, adını, X. yüzyılda Çin'de ve Japonya'da yaşamış olduğu sanılan Reepah Gud Wan adındaki bir münzevî bilgenin, meditasyonun sırrını ve soyut hakikatleri kavramaktan âciz olan müritlerini kendilerine getirmek için icât ettiği rivayet edilen 'yellenme' temalı mizahi bir hikayeden almaktadır. Bu hikaye için bkz. Reepah Gud Wan, *Zen of Farting*, Enthea Press, Frog Books; 2.Baskı, Berkeley, 2003, s.23. 'Yellenme' temalı pek çok kitap, muhtevâsını bilimsel bilgilerle ve tarihsel ya da güncel anekdotlarla doldururken, *Zen of Farting*, bilgeliğin yanı sıra kinâye ve mecazlarla örülü bir spritualizm öğretisini mizah çerçevesinde sunmaya çalışmaktadır.

5. *Sweetfarts (Sevimli Gazlar)*¹⁴ **Rymond Beans** 2008
6. *Doctor Proctor's Fart Powder (Dr. Proctor'ın Gaz Barutu)* **Jo Nesbo** 2010

D. Kısmen mizahi bir içeriğe sahip olsa da, temelde pedagojik amaçlı hazırlanmış eserler: Bu kategori, bir kısmı şiir ve çizimlerle zenginleştirilmiş resimli çocuk kitaplarını kapsar ve algılama biçimi toplumlara veya kültürlere göre değişen hassas ve netâmeli bir konuyu çocukların seviyesine uygun bir dil ve basit bir üslupla ele alır. Söz konusu kitaplar, insanlar olarak neden yellenmek zorunda olduğumuzu çocuklara eğlendirici ve bilgilendirici bir üslupla açıklamakta, çocuk eğitiminin tuvalet eğitimi safhasında onlara yardımcı olmayı hedeflemektedir. Bu bapta yer alan bazı eser adları şunlardır:

Eser adı ve yazarı	Basım Yılı
1. <i>Good Families Don't '...!' (İyi Aileler '...' mazlar!)</i> Robert N. Munsch	1991
2. <i>The Gas We Pass: The Story of Farts (Saldığımız Gaz: Yellerimizin Hikayesi)</i> Shinta Cho	2001
3. <i>It All Began with a Bean (Herşey Bir Fasulye Tanesi İle Başladı)</i> Katie Mcky	2004
4. <i>Why do we fart? Common questions asked by children. (Neden Yelleniriz? Çocukların Sorduğu Ortak Sorular)</i> Chevon Chenault-Starnes	2009
5. <i>Farting is Fun (Yellenmek eğlenmektir)</i> Meg Goepel	2010

Hemen belirtelim ki, bu dörtlü kategorilendirme çok kesin değildir. Bilimsel içerikli bir kitapta zengin bir mizahi muhteva bulunabileceği gibi, pedagojik amaçla hazırlanmış bir çocuk kitabında da bilimsel bazı verilere ya da mizahi bir tona rastlanabilmektedir. Ancak her ne olursa olsun, eserlerin özellikle basım yıllarına dikkat edildiğinde, bu

¹⁴ Kitabın adında yer alan 'sweetfart' sözcüğü, muhtemelen 'ençok sevilen kişi' anlamına gelen 'sweetheart' sözcüğünden karmacılık tekniğiyle (spoonerism) oluşturulmuş bir kelimedir. Spoonerism (karmacılık/tersinleyici yanlış) daha çok ikili kelime gruplarında, hecelerin yerlerinin bilerek veya yanlışlıkla değiştirilmesidir. Bir tür dil sürçmesi sayılan bu kavrama ilişkin iki güzel örnek şunlar olabilir: 'Gaz basa' (aslı 'Bas gaza') ve 'Yumuklu Sucurta' (aslı: 'Sucuklu Yumurtta'). Geniş bilgi için bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Spoonerism>. Ya da konumuzla ilgili bir örnek vermek gerekirse, 'Smart feller (akıllı adam)' = 'Fart smeller (Os...uk koklayıcısı)'. Bu son örnek, aynı zamanda bir eser adıdır. Bkz. *Smart Feller Fart Smeller: And Other Spoonerisms*, Hyperion Books, Belçika, 2006.

popüler edebiyat türünün bir bütün olarak Batıda her geçen gün daha da tutulmaya başlandığı anlaşılmaktadır. 80'lerden sonraki bu artış, aynı zamanda, Batı toplumlarında bu noktada gözlemlenen sosyo-kültürel değişimi de ortaya koymaktadır.

Değerlendirme

Son otuz yılda bu vâdide kaleme alınan İngilizce eserler ve muhtevâları göz önüne getirildiğinde şu sonuçlara ulaşabilmekteyiz:

- a) Özellikle ilk yayınlanan eserlerin yazarları, üzerine konuşulması, yazılıp çizilmesi toplumun algısında sıkıntı yaratabilecek olan ve toplumun büyük bir kesimince 'tabu' kabul edilen böyle bir olgu hakkında kalem oynatırken -en azından ilk planda- zorlanmışlardır¹⁵. Bir başka tabirle, 'yellenme temalı' ilk kitaplar, köklü bir sosyal tabuya cesurca vurulan bir neşter izlenimi uyandırmaktadır.
- b) 'Yellenme' temasını işleyen kitapların sayısında son yıllara doğru giderek artan bir trend dikkati çekmektedir (Tespit edebildiğimiz kadarıyla, 1983'te 1 adet; 1990-2000 arasında 6 adet; 2000-2010 arasında 21 adet).
- c) İnsanlar son derece fitrî, beşerî ve bedenî bir işlev olan 'yellenme' olgusuna farklı toplumların yaklaşımlarını da merak ettiklerinden, bu durum, yine bilhassa bu türün temsilci konumundaki ilk örneklerinin yoğun bir kültür, dil ve folklor içeriğiyle zenginleştirilmesini gerektirmiştir. Hatta son zamanlarda kaleme alınan ciddi eserlerle birlikte, bu mevzuya dokunan halk kültürü (*Folk-Lore*), mizahi bir üslupla 'Fart-Lore' biçiminde tanımlanmaya başlamıştır.
- d) Kullanılan dil ve üslup itibarıyla bu tür eserlerin hemen hemen tümü bilimsel, edebî, linguistik olmanın yanında mizahi bir renk ve hava da taşımaktadır. Zira 'yellenme' gibi bir konu, doğası gereği esprili bir nesre, yer yer de iğneleyici ve alaycı bir üsluba imkân vermektedir.
- e) Son yıllarda yayımlanan birkaç kitap, konunun çocuk eğitimi boyutuna eğilmeyi de ihmal etmemiş görünmektedir. Bu çerçevede konu, sendirim sistemine ait bazı fizyolojik ve bilimsel gerçeklerin resimlendirilerek, eğitici ve eğlendirici bir dille anlatıldığı pedagojik mahiyetteki bir kitap türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Daha sonra bunları, yine çocukların bilimsel gerçeklerle eğitilmesi noktasında bir başka tür takip edecektir: Gaita Edebiyatı. 2004'te yayınlanan Susan Goodman ve Elwood Smith'in ortak çalışması *The*

---

¹⁵ Barry ve Erwin Seltzer kardeşler, kendilerinden önce bu vâdide yol alanları 'cesur kimseler (*brave souls*)' olarak tanımlamaktadır. Bkz. Barry Seltzer-Erwin Seltzer, *The Other 'F' Word*, Prism Publishing Inc., 1.Baskı, 1999, s.91.

Truth About Poop (Kakaya Dair Gerçekler) ile 2010 senesinde Deuce Flanagan'ın yayınlamış olduğu *Everybody Poops 410 Pounds a Year (Herkes Yılda 185.70gr. Gaita Üretir)* adlı eserler, canlıların temel bir fizyolojik özelliği olan 'dışkılama' olgusunu da aydınlatıcı, eğitici ve eğlendirici bilgiler eşliğinde sunmayı hedeflemiştir¹⁶.

- f) Geline son noktada, sözü edilen tema bugün daha geniş halk kitlelerinin ilgi gösterdiği, sempati uyandıran ve eğlendirici bir konu hüviyeti kazanmıştır.
- g) Yukarıda adlarını sıraladığımız kitaplar, bugün Batıda, özellikle doğum günlerinde veya Noel'de yakın arkadaşlara hediye edilebilecek 'eğlendirici bir armağan (a gag-gift / a gag book)' olarak hararetle tavsiye edilmektedir.
- h) Son olarak belirtmek gerekir ki, günümüzde 'yellenme' olgusu, modern çağ insanının kaba mizaha duyduğu ihtiyacı karşılamak üzere sınır tanımaksızın kullandığı ticari bir meta hâline de gelmiştir. Batıda basit veya ileri teknolojiyle hazırlanan ve hemen her yaşta insanın rağbet ettiği çok sayıda aparat ve elektronik ürün, müziplik ya da 'eşek şakası' tabir edebileceğimiz bir eğlence/ eğlenme biçimine imkân vermektedir. Gerçeğe yakın gaz sesi çıkaran düdük (fart-whistle); istenilen mekana berbat ve iğrenç bir koku yayan sprej (liquid ass/likit makat); anahtarlık biçiminde tasarlanmış, üzerinde yel sesi kontrol tuşları bulunan cihaz (Fart-master electronic keychain); uzaktan kumandalı zarta makinesi (Remote fart-machine); makat biçiminde tasarlanmış, içerisine metal para atıldığında gaz sesi çıkaran kumbara (Farting coin drop bank); kalem biçiminde tasarlanmış üzerindeki bir düğme ile zartayı andıran sesler çıkaran kalem (finger fart-pen) bunlardan bazılarıdır.
- i) Bütün bunlardan başka, internet sitelerinin mizah içerikli sayfalarında 'yel' mevzuuna bir şekilde temas eden binlerce şaka, fıkra ve anekdotun yer aldığı da unutmamak gerekir. www.fartsurvey.com adlı internet sitesinin, deneklerine yönelttiği sorularının keyfiyetine ve ayrıntılarına bakılacak olursa, yellenme temasının ciddi bir anket konusu olarak ele alındığını bile söyleyebiliriz¹⁷.

Arap Edebiyatı Kaynaklarında 'Yellenme' Teması

Yellenme mevzuu, Müslüman toplumun gündemine, mizahtan önce fıkıh aracılığıyla -abdesti ya da namazı bozan haller ve buna dair

¹⁶ Susan Goodman - Elwood Smith, *The Truth About Poop (Kakaya Dair Gerçekler)*, Puffin Books, 1.Baskı, New York, 2004; Deuce Flanagan, *Everybody Poops 410 Pounds a Year (Herkes Yılda 185.70 Gaita Üretir)*, Ulysses Press, Berkeley, 2010.

¹⁷ Bu anket ve soruları için bkz. <http://www.fartsurvey.com>

meseleler bağlamında- yani oldukça ciddi bir ihtiyaç sebebiyle girmiştir. Bu yüzden, gerek hadis-i şeriflerde¹⁸ ve gerekse Hz. Ömer'le ilişkilendirilen bir rivayette bu bahis aslında büyük bir ciddiyetle ele alınmış görünmektedir. Sözü edilen rivayete göre Hz. Ömer, namaz öncesinde, camide bulunan cemaatten birinin yellenmesi üzerine, eylemin meçhul failini mahcup duruma düşürmemek için ezanın okunmasıyla birlikte cema-atın tümüne yeniden abdest aldırılmaktadır¹⁹. Bu tedbir, hikmetli

¹⁸ Meşhur bir hadis-i şerifte, uyuklama ya da uyku durumunda yellenme hadisesinin vuku bulabileceği, bunun da abdesti bozacağı hususu büyük bir fesâhat, belâgat ve edep ile dile getirilmiştir. Şöyledir hadis-i şerif:

الْعَيْنُ وَكَاءُ السَّهِّ، فَإِذَا نَامَتِ الْعَيْنُ اسْتَطَلَّقَ الْوِكَاءُ.

Göz, makatın düğümünü mesâbesindedir. O kapanırsa düğüm çözülür.

Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ* (I-X), Meclisu dâirati'l-maârifî'n-nizâmiyye, 1.Baskı, Haydarâbad, I, 118; Dârakutnî, *Sunenu'd-Dârakutnî* (I-IV), Dâru'l-ma'rife, nşr. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Beyrut, 1966, I, 160.

Hadiste sergilenen edebî kelâm gereği, biz de bu makâlemizde okura kaba gelebilecek veya argoya kaçabilecek bazı lafız ve kavramları örtmece üslubuyla, üstü kapalı bir biçimde zikretmeyi uygun görmekteyiz. Dolayısıyla, bundan sonraki kısımlarda bir argo sözcüğün ya harfleri yarım bırakılarak ('k...ç' , 'os...uk' , 'b...k' gibi) eksiltili bir yazım tercih edilecek, ya da 'dübür', 'makat', 'popo', 'arka', 'gerî', 'yellenme', 'kokutma', 'gümbürtü', 'yel', 'gaz', 'zarta', 'dübür rüzgân'; 'dışkı', 'kâzûrât', 'gaita' gibi daha müsamaha edilebilir birtakım lafızların kullanımı yoluna gidilecektir. Ancak elbette burada zikredilen mizahi malzemenin gerçek vurgusu sansürsüz olduğunda daha iyi anlaşılacağından, bu noktadaki eksikliğin okurun hayal gücüyle telâfi edilmesi gerektiğine özellikle işaret etmek isteriz.

¹⁹ Bir rivayete göre, Hz. Ömer bu tekniği Cerîr b. Abdullah el-Becelî'den öğrenmiştir. Rivayet şöyledir:

Bir gün adamın biri, Hz. Ömer'in bulunduğu bir mecliste yellenmiş, o esnada ezan da okunmaya başlamış. Bu nahoş eylemin failini bulmaya kararlı olan Hz. Ömer, cemaate "Kim yellendi ise çabuk kalkıp abdest alsın!" diye hiddetle parlanmış. Ancak orada bulunanlardan Cerîr, "Şayet hepimize abdest aldracak olursan, bu hem hikmetli bir davranış olur, hem de o eylemin sahibini mahcup etmemiş olursun!" tavsiyesinde bulununca, Hz. Ömer, "Allah sana iyilikler başıslasın. Sen Cahiliye döneminde de büyüğümüzdü, İslam geldikten sonra da efendimiz olmaya devam ediyorsun" demiş ve eklemiştir "Haydi şimdi hepiniz abdest alıp gelin bakalım!". Bunun üzerine cemaatin tümü abdest için mescitten dışarı çıkınca yellenen kişi de ifşa olmaktan kurtulmuş.

Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn, *Nesru'd-durr fi'l-muhâdarât* (I-VII), thk. Hâlid Abdulğani Mahfûz, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 2004, VI, 353; İbn Hamdûn, *et-Tezkîratu'l-Hamdûniyye* (I-X), Dâru Sâdır, nşr. İhsân Abbâs, Bekr Abbâs, 1. Baskı, Beyrut, 1996, III, 164; el-Bekrî, Ebû Ubeyd, *Simtu'l-leâli fi şerhi emâli'l-Kâli*, Matbaatu lecneti't-te'lif ve't-terceme ve'n-neşr, nşr. Abdulazîz el-Meymenî, 1936, I, 417.

ve basiretli davranışın bir örneğini teşkil ettiği gibi, meclis âdabının nasıl olması gerektiği yönünde Müslüman cemaate ciddi tavsiyeler de içermektedir. Zira, Buhârî’de yer alan bir hadise göre Hz. Peygamber de hutbe ve vaazlarında,

(...) لِمَ يَضْحَكُ أَحَدُكُمْ مِمَّا يَفْعَلُ!؟

*Bazılarınız, kendisinin de yaptığı bir şey başkasından sâdır olunca niçin gülüyor?*²⁰

buyurmak suretiyle ashâbını yellenen birine gülmemeleri noktasında uyarmakta idi.

Keza, III. asır müelliflerinden hadis hâfızı el-Harâitî de (327/939), hocasından yaptığı bir nakilde, ayakkabıyı ayakta giymenin kerâhetine dair gerekçeyi yellenme tehlikesiyle izah ederek konuya fikhî pencereden yaklaşmaktadır:

إِنَّمَا كَرِهَ الشَّيْخُ أَنْ يُتَّعَلَ قَائِمًا مَخَافَةَ أَنْ يُضْرَطَّ.

Hocamız, ayakkabının ayakta giyilmesini, yellenme riskinden ötürü mekrûh addetmişlerdir.²¹

Bununla birlikte bu bahis, zamanla fakihler arasında dahi mizahi bir boyut kazanmış, ilim meclislerinde bu paralelde espriler üretilmeye başlanmıştır. Kurtubî’nin (ö. 671/1273) *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*’ında verdiği bir bilgi, bize, meseleye mizah cihetinden de bakılabileceğine dair bir örnek sunmaktadır. Buna göre, Ebû Hanîfe’nin takipçileri ile Ebû Bekir İbnu’l-’Arabî (ö. 543/1148) ve onun taraftarları arasında “Sizden biriniz namazın son kısmında teşehhüdde iken, selam vermeden önce yellenecek olsa, namazı sahîh ve tamam olur” hadisi üzerinde bir tartışmaya tutuştular. Hanefiler bu hadis-i şerife dayanarak, teşehhüd miktarı oturmayı yeterli görmekte, sonrasında vâki olan abdest bozucu durumları (hades) ise zararsız addetmekteydiler. Ancak İbnu’l-’Arabî ve onun taraftarları, hocaları Fahru’l-İslam Pezdevî’nin (ö. 482/1089) aşağıdaki beytine dayanarak Hanefileri iğnelemeden geri durmadılar:

وَيَرَى الْخُرُوجَ مِنَ الصَّلَاةِ بِضَرْطٍ أَيْنَ الضَّرَاطُ مِنَ السَّلَامِ عَلَيْكُمْ

Yellenmek suretiyle namazdan çıkmayı mümkün ve câiz görüyorlar. Heyhât! Zartlayarak namazdan çıkmakla selamlayarak çıkmak bir olur mu?²²

²⁰ Buhârî, *Tefsîr*, 91; ‘Ali el-Kârî, *Mirkâtu’l-mefâtiḥ şerhu mişkâti’l-mesâbih* (I-V), Dâru ihyâi’t-turâs, Beyrut, 1306, III, 462.

²¹ el-Harâitî, *İtilâlu’l-kulûb fi ahbâri’l-uşşâk ve’l-muhibbîn*, nşr. Ğurayd eş-Şeyh, Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, Beyrut, 2000, s.159.

²² Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân (Tefsîru’l-Kurtubî) (I-XX)*, nşr. Hişâm Semîr el-

Son derece insani ve fizyolojik bir durumu yansıtan yellenme olgusu, hemen her toplum ve kültürde olduğu gibi, Arap kültür ve folklorunda da gayr-i ciddi tarafıyla yoğun biçimde işlenmiştir. Hatta Arap edebiyatının klasik kaynaklarında bu temaya ayrılan özel bap ve başlıklara ve bunlar altında rivayet edilen anekdotik malzemenin miktar ve çeşitliliğine bakılacak olursa, Arap edebiyatının bu hususta diğerlerinden çok daha ileride olduğunu kabul etmek gerekir.

İlgili tema ya da konu, kaynaklar bakımından azımsanmayacak ölçüde zengin sayılır. Gerçi İbnu'n-Nedim'in (ö. 385/995), ilk devrin velûd ve çok yönlü müelliflerinden ünlü tarihçi ve ensab âlimi el-Medâini'ye (ö. 228/843) nispet ettiği *Kitâbu'd-darrâtîn* (Yellenenler Kitabı) adlı eseri²³ günümüze ulaşmamış ise de, ilgili temaya bir şekilde yer veren kaynakların sayısı hiç de az değildir.

Konu, en detaylı biçimde İsfehâni'nin (ö. 356/967) *Muhâdarâtu'l-udebâ'sında* ve *mimmâ câe fi'd-durât ve'l-fesv* (Sesli ve sessiz yellenme bâbı) başlığı altında incelenmiştir. İsfehâni burada, öncelikle yellenmenin ya da sıkışan gazı salmanın, Hindular ile Araplar arasındaki algılama farkına dikkat çeker. *el-Hass alâ irsâlih* (gazı salmaya teşvik) başlığı altında verdiği bilgiye göre Hindistanlılar, gazı karında tutmayı amansız bir hastalık (دَاءٌ دَوِيٌّ) addetmekte, onu salıvermeyi ise büyük bir şifâ ve rahatlama olarak görmekteydi²⁴. Hindular, gazı

Buhârî, Dâru âlemi'l-kutub, Riyad, 2003, I, 174. Benzer bir eleştiri Endülüsli fakih İbn Hazm tarafından da, ancak 'fâsîd kıyas' kavramını örnekleme sadedinde yapılmıştır. eş-Şinkîti, *Muzekkira fi usûli'l-fikh*, Mektebetu İbn Teymiyye, 1.Baskı, Kahire, 1989, s.415-416.

²³ Söz konusu eser adı, eş-Şeyh İbrâhîm Ramazân neşrinde *Kitâbu'd-darrâtîn* şeklinde geçmekte ise de, Muhammed Rızâ Teceddüd'ün ve Flügel'in neşirlerinde bunun yerine *Kitâbu'l-lavvâtîn* (Lütîler Kitabı) kaydına rastlamaktayız. İbn Nedîm, *el-Fihrist*, nşr. eş-Şeyh İbrâhîm Ramazân, Dâru'l-ma'rifê, 1.Baskı, Beyrut, 1994, s.134; İbn Nedîm, *el-Fihrist*, nşr. Muhammed Rızâ Teceddüd, Tahran, 1971, I, 117.

²⁴ Yellenme, bevletme, dışkılama gibi birtakım fizyolojik fonksiyonlarımızın esasen bir sıhhat ve âfiyet işareti olduğu algısı, İbn Abbâd'ın, dostu İbn Sâbit'e hitâben yaptığı, üslup bakımından hayli sanatsal ve ironik sayılabilecek şu dua (!) metninde de görülmektedir:

جَعَلَكَ اللهُ مِمَّنْ إِذَا خَرَى شَطْرًا، وَإِذَا بَالَ قَطْرًا،

وَإِذَا فَسَا عَجْبَرًا، وَإِذَا ضَرَطَ كَبِيرًا، وَإِذَا عَفَجَ عَجْبَرًا!

Allah seni, büyük abdeste çıktığında lağım çukurunu gaitasıyla yarıya kadar doldurabilenlerden, idrarımı imbikten geçirircesine akıtanlardan, sessiz yellendiğinde ortalığı tozu dumana katanlardan, sesli yellendiğinde yeri göğü inletenlerden, cinsi münâsebet sırasında ise gözyaşı döktürenlerden eylesin!

saliverme hususunda kendilerini sıkmamışlar, bunu bir kusur veya mizah konusu olarak dahi algılamamışlardı. Hatta onlara göre öksürmek, sesli şekilde yellenmekten; geçirmek de, sessizce yellenmekten daha büyük bir kusur ve ayıptı²⁵. Mes'ûdi (ö. 345/956) ise, *Murûcu'z-zehab* adlı eserinin *Bazı Çin ve Hind âdetleri* başlığı altında, Hintlilerin yellenme hususundaki rahat davranışlarını onların tıp sahasındaki ilerlemişlikleriyle izâh etmektedir. Zira Hint tabipleri, birçok karın, mide ve kulunç ağrısını, doğrudan karında biriken gazla ilintili görmekte ve bunun izâlesi için de halka her durumda gazdan kurtulmalarını tavsiye etmekteydiler. Yine onlara göre insanın ağzından çıkan gazla dübüründen çıkan gaz arasında mahiyet farkı değil olsa olsa bir mahreç farkı olabilirdi²⁶.

İsfehânî, konuyu, zengin başlıklar altında ele alırken, bu husustaki anekdotları da *Nevâdiru men haracet minhu darta fî mahfil* (*Bir mecliste yellenenlere dair anekdotlar*) başlığı altında bir araya getirmiştir. Bu öncü rolü dolayısıyla, bu makale çalışmasında, temelde *Muhâdarâtu'l-udebâ'nın* ilgili bölümü esas alınacak, ancak konunun detaylandırılmasında diğer tâli kaynaklara da başvurulacaktır.

Ancak öncelikle, en geniş olarak edebiyat kaynaklarında işlenen bu konuya ilişkin terim ve kavramların kısa bir tanıtımına ihtiyaç vardır.

a. Terim ve kavramlar

'Yellenme' kavramı Arapça'da iki temel fiille ve bunların değişik türevleri olan zaman kipleri, mastar ve mübâlağa sîgaları ile ifâde edilir. Bu iki temel fiilden biri sesli yellenmeyi ifâde eden (ضَرَطٌ / يَضِرُّ / ضَرَطٌ), diğeri ise sessiz yellenmeyi anlatan (فَسَا / يَفْسُو / فَسَوْا) fiilleridir. Her iki fiile ait aslı mastarlar (فُسَاءٌ ve ضُرَاطٌ) ile; bir defalık yapısı bildiren ضَرَطَةٌ ve فَسْوَةٌ sözcükleri de klasik kaynaklarda sıklıkla geçmektedir. Ayrıca kaynaklarda (أَفَلَتَ مِنْهُ ضَرَطَةٌ), (أَزْسَلَ ضَرَطَتَهُ/فَسْوَتَهُ), (أَفَلَتَ رِيحًا/ضَرَطَةً)

---

et-Tevhîdî, *Ahlaku'l-vezîrayn*, nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî, Dâru Sâdir, Beyrut, 1992, s.173. Bu dua biraz farklı lafızlarla *Mu'cemu'l-udebâ'da* da geçmektedir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ (I-VII)*, Dâru'l-ğarbi'l-İslami, nşr. İhsân Abbâs, 1.Baskı, Beyrut, 1993, II, 689.

²⁵ el-İsfehânî, Râğîb, *Muhâdarâtu'l-udebâ (I-V)*, nşr. Riyâd Abdul-hamid Murâd, Dâru Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 2004, III, 535; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer/ Târîhu Ebi'l-Fidâ (I-IV)*, nşr. Muhammed Azb, Yahyâ Seyyid Hüseyin, Muhammed Fahrî el-Vasîf, Dâru'l-maârif, 1.Baskı, Kahire, 1998, I, 121.

²⁶ el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-zehab (I-IV)*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Mektebetu's-se'âde, 4.Baskı, Mısır, 1964, I, 173-174.

gibi kalıplar yaygın olarak yer almaktadır. Samimi bir mecliste, yellenme yarışına kalkışanların bu etkinliği تَضَارَطٌ eylemiyle²⁷, keza, bu husustaki mahareti (!) ve kaygısızlığıyla şöhret yapmış kimsenin hâli de bir mübâlağa vezniyle (ضَرَّاطٌ جَ ضَرَّاطُونَ) ‘osurgan/ gaz makinesi’ şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca bu kavram, birtakım sıfatlarla birlikte yaygın kullanımlı terkipler oluşturmuştur: ضَرَّاطٌ شَنِيعَةٌ (iğrenç bir gaz); ضَرَّاطٌ مُنْكَرَةٌ (nâhoş bir gaz); ضَرَّاطٌ كَرِيهَةٌ (pis kokulu bir gaz); ضَرَّاطٌ مُتْتِنَةٌ (berbat kokulu bir gaz); ضَرَّاطٌ ضَّيِّلَةٌ (cılız sesli yellenme); ضَرَّاطٌ قَوِيَّةٌ (kuvvetli yellenme), ضَرَّاطٌ صَيَّاحِيَّةٌ (gümbürtülü yellenme) ya da ضَرَّاطٌ طَوِيلَةٌ (uzunca bir yellenme) gibi.

Bütün bunlardan başka, zengin Arap kültürünün, değişik hayvanların yellenmesi için ayrı ayrı isim ve fiiller türettiğine de işaret etmek gerekir: عَفْطَةٌ veya حَبَقَةٌ (keçinin yellenmesi)²⁸; حَبِجٌ (devenin yellenmesi); حُصَاصٌ (koyunun yellenmesi) gibi²⁹.

Ayrıca burada, kendi kültürümüzdekine yakın çağrışımlar içerisinde, Arapların da ‘Mayıs böceği’ için kullanılan (حُنْفُسَاءٌ) sözcüğünü, aynı kökten türeyen bir başka isimle yani (فَسَاءَةٌ : Osurgan böceği) sözcüğüyle de karşıladıklarını, keza iki kişinin arasını açan kimseyi tanım-

²⁷ Özellikle Ebû Heffân el-'Abdî'nin bu husustaki şöhreti, onu, bu türden birkaç hikayenin kahramanı yapmıştır. Ancak elbette Ebû Heffân bu konuda yalnız değildi. Edebiyat koleksiyonlarında, Kâtib Saîd b. Humeyd'in de bu hususta onunla yarıştığı kaydedilmektedir. Muhtemelen aşağıdaki anekdot, böyle bir rekabet sırasındaki bir diyalogu temsil etmektedir:

Bir defasında Saîd b. Humeyd, Ebû Heffân'a “*Vallahi buradan bir yellenirsem seni ta Feyd'e gönderirim!*” deyince, Ebû Heffân “*N'olur bu işi biraz daha kuvvetli yapmanız da beni Mekke'ye uçururseniz, zira hayatımda hiç hac yapmadım da!*” (فَيَايَ صُرُورَةٌ) karşılığını vermiştir.

Nesru'd-durr, VI, 354; *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, IX, 431; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *Ahlu'ul-vezirayn*, thk. Muhammed Tâvî et-Tancî, Dâru Sâdır, Beyrut, 1992, s.145.

²⁸ Halîl b. Ahmed, el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn*, nşr. Dâvûd Sellûm, Selmân el-Anbekî, İn'âm Dâvûd Sellûm, Mektebetu Lubnân, Lübnan, 2003, s.139; *Cemheratu'l-luga*, II, 914. Zebîdî ise عَفْطٌ fiilini (الضَّرَطُ بِالشَّفَتَيْنِ) yani ‘dudak ya da ağız yardımıyla yel sesi çıkarma’ şeklinde tarif etmiştir. *Tâcu'l-arûs*, “A-fe-ta” maddesi; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga* (I-IV), nşr. Riyâd Zekî Kâsım, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 2001, III, 2500.

²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (XV), Dâru Sâdır, 1. Baskı, Beyrut, (a-fe-ta) maddesi, VII, 352.

lamak üzere yine kötü koku temasını çağrıştıran 'kokarca' (ظَرَبَانٌ) ve (خُنْفُسَاءُ) sözcüklerinden yararlandıklarını görmekteyiz³⁰:

أَفْسَى مِنْ خُنْفُسَاءَ

Osurgan böceğinden daha çok yellenen (daha kötü kokulu)³¹

أَفْسَى (أَنْتُنُ) مِنْ ظَرَبَانٍ

Kokarcadan daha çok yellenen (daha kötü kokulu)³²

Konu yellenme olunca, onunla ilişkilendirilebilecek birtakım fizyolojik ve biyolojik durumlar da -sözgelimi karından veya mideden gelen gurultu ve geğirti de- ihmal edilmemiştir. Bazı anekdotlarda, mide gurultusu³³ 'henüz kemâle ermemiş, olgunlaşma evresini tamamlamamış yel (ضُرَاطٌ لَمْ يَنْضَجْ)'³⁴ veya 'gizli yel (ضُرْطَةٌ مُضْمَرَةٌ)'³⁵ olarak tanımlanmış, İbn Münâzir de, aşağıdaki mısraında, 'Abdulkays kabilesinden

³⁰ Bir hayvanın bilinen en bâriz vasfının, genellikle teşbih aracılığıyla ve çoğu zaman üstünlük bildiren bir yapı (ism-i tafdil kalıbı) içinde ifâdelendirilişine, birçok dünya dilinde olduğu gibi Arap atasözü geleneğinde de sık rastlanmaktadır. Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Şener Şahin, "Mecmau'l-emsâl'de Yer Alan أَفْعَلُ Veznindeki Hayvan Konulu Deyim ve Atasözleri Üzerine Bir İnceleme", U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVII, Sayı:1, 2008, s.177-191.

³¹ el-Meydâni, *Mecma'u'l-emsâl* (I-II), nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetu's-sunneti'l- Muhammediyye, 1955, II, 85.

³² *Mecma'u'l-emsâl*, II, 85; *Tehzibu'l-luga*, III, 2786; *ez-Zebîdî, Tâcu'l-arûs*, "Fe-se-ve" maddesi.

³³ Bu bir tek sözcük, Arap anekdotlarında geçen ve hepsi de karındaki, barsaklardaki veya midedeki muhteviyâtın değişik ses renklerini ifâde eden çok değişik kavramlara karşılık gösterilmiştir. Anekdotlarda bu anlamda yer alan dört fiil türü şöyledir: فَزْفَرَةٌ، مَعْمَعَةٌ، بَزْبَرَةٌ، جَزْجَرَةٌ. Dildeki yansıma kuramının bu fiillerde dilimiz açısından da geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki، جَزْجَرَةٌ karından gelen 'cırır' sesiyle، مَعْمَعَةٌ midenin derinliklerindeki 'mağma' hareketleriyle; keza فَزْفَرَةٌ da barsaklardaki 'gurultu' ile alakalı olmalıdır.

³⁴ Beyhâkî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvi* (I-II), el-Matba'atu'l-Câliyye, Muhammed Bedreddin el-Halebî, Mısır, 1906, II, 105; *el-Basâir ve'z-zehâir*, VI, 83; *Nesru'd-durr*, VII, 211;

³⁵ *el-Basâir ve'z-zehâir*, V, 36; *Nesru'd-durr*, V, 178; Seâlibî, *Hâssu'l-hâss*, Dâru mektebeti'l-hayât, nşr. Hasen el-Emin, Beyrut, s. 66. İbn Ebi' 'Avn, *Kitâbu't-teşbihât*, nşr. Muhammed Abdulmu'îd Hân, Matbaatu Câmîati Kembric, s.316.

yellenmesi ile meşhur bir şahsı hicvederken tam da bu noktaya vurgu yapmıştır:

بَطْنُكَ عَبْدِي قَدْ قَرَّرَا   إِنَّ صَدَقَ الْوَعْدُ مُطِرْنَا حَرًا

Ey ‘Abdulkayslı dostum, karnından gurultular gelmeye başladı,
Şayet kuru sıkı değilse bu gürültüler, birazdan etrafı b...k götürecektir!³⁶

b. Ayet ve hadislerde durum

Ankebut suresinin 29. ayetinde, Lût kavminin içine düştüğü ahlak erozyonundan söz edilirken, onların birtakım gayr-i ahlaki ve gayr-i insânî davranışları örnek verilir. Homoseksüellik ve eşkıyalık gibi, yasaklığı net bir biçimde ifade edilen iki gayr-i meşrû amelden sonra, yine bu kavmin meclis adâbına dair işlediği etik dışı davranışlara dikkat çekilir ki, özellikle bu husus konumuz açısından mânidardır. Önce ilgili ayeti bağlamı içinde bir bütün olarak görelim:

وَلَوْ طَآ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَأْتَأُونَ الْفَآحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ. أَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَادِقِينَ

Lût'u da (gönderdik). O, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz! (Bu ilâhî ikazdan sonra hâlâ) erkeklere yaklaşmaya, yol kesmeye ve toplantı mekanlarınızda (batakhanelerinizde) edepsizlikler yapmaya devam mı edeceksiniz? Kavminin cevâbı ise şöyle demelerinden ibâret oldu: (Yaptıklarımızın kötülüğü ve azaba uğrayacağımız konusunda) doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın azabını getir bize! (Ankebût: 28-29)

Bizi burada asıl ilgilendiren kısım, âyetin, Lût kavmine nispetle zikrettiği ve onları bu hususta kınadığı “toplantı mekanlarınızda (batakhanelerinizde) edepsizlikler yapmaya devam mı edeceksiniz?” kısmıdır. Hz. Âişe kanalıyla bize ulaşan ve başta Buhâri olmak üzere birçok hadis külliyyatında kaydedilen sahih bir rivayete göre, Lût halkının toplantı mekanlarında sergiledikleri bu âdi davranış ‘alenî ve pervâsızca yellenme’den başka bir şey değildi. Hz. Ebu Bekir’e, ilgili ayetteki edepsizliğin ne olduğu sorulduğunda, “Onlar, meclis ve mahfillerinde birbirleriyle yarış edercesine yellenirdi” cevâbını vermiştir³⁷. Keza İbn-i Abdissellâm, Kurtubî ve Mâverdî gibi tefsir bilginleri de,

³⁶ Muhâdarâtü'l-udebâ, III, 537.

³⁷ es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr fi't-te'vîl bi'l-me'sûr* (I-VI), nşr. Muhammed Emîn Demic, Beyrut, V, 145.

﴿وَلَوْ طَآ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ
الْحَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ﴾

Lût'a gelince, ona da hüküm (peygamberlik, hükümdarlık) ve ilim verdik; onu, çirkin işler yapmakta olan memleketten kurtardık. Zira onlar (o memleketin halkı), gerçekten fena işler yapan kötü bir kavimdi. (Enbiyâ: 74)

âyetini açıklarken, Lût kavmine nispet edilen *الْحَبَائِثُ* (fena işler, çirkeflilikler) sözünü 'homoseksüellik' ve 'meclislerde yellenme' şeklinde izah etmişlerdir³⁸.

Umdetu'l-kârî müellifi el-'Aynî'nin belirttiğine göre, cemaat içerisinde âdeta birbirine misilleme yaparcasına yellenme alışkanlığı, kökeni Lût kavmine dayanmakla birlikte Câhiliye devri Araplarında da görülen bayağı bir eğlence biçimiydi. İslam dini geldiğinde, Hz. Peygamber vasıtasıyla hem bu davranışı, hem de yellenen birinin ardından gülmeyi Müslümanlara yasaklamış, böyle bir durumla karşılaşıldığında tecâhül ve teğâfül yapılmasını tavsiye etmiştir³⁹.

Bu hususta sahih hadis kitaplarında rivayet edilen şu hadis, aynı zamanda İslam ahlakına dair önemli bir edep kuralını da ifade etmektedir:

نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَضْحَكَ الرَّجُلُ مِمَّا يَخْرُجُ مِنَ الْأَنْفِيسِ .
Hz. Peygamber, (yel ve geçirti gibi) insanın mahreç ve menfezlerinden çıkan şeylerin alay ya da kınama konusu yapılmasını yasakladı⁴⁰.

نَهَى عَنِ الضَّحِكِ مِنَ الضَّرْطَةِ .

Hz. Peygamber, yellenmeyi alay konusu yapmayı yasakladı⁴¹.

Hz. Peygamberin talimatı gereği, böyle bir hadisenin doğallığı ve kınanmaya konu olamayacağı hususu, belki de en kibar biçimiyle raşid

³⁸ Mâverdi, *en-Nuket ve'l-uyûn, (Tefsîru'l-Mâverdi) (I-VI)*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, nşr. Seyyid Abdulkâsûd, Beyrut, III, 455; *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân (Tefsîru'l-Kurtubi)*, XI, 306.

³⁹ el-'Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî (I-XXV)*, Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, Beyrut, XIX, 294.

⁴⁰ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Edeb, (VII/83); Ayrıca bkz. Munâvî, *Feyzu'l-kadir (I-VI)*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 1994, VI, 414.

⁴¹ Suyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr min hadîsi'l-beşîri'n-nezîr (I-II)*, Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bânî, Kahire, 1954, Bâbu'l-Menâhi, II, 190.

halifelerin beşincisi kabul edilen Ömer b. Abdülaziz tarafından dillendirilmiştir. Onun hikayesi şöyledir:

Bir defasında Ömer b. Abdülaziz'in kâtibi, halifenin önünde yellenmiş, duyduğu mahcubiyetten ötürü de elindeki kalemi fırlatarak oradan uzaklaşmaya niyet etmişti. Ancak Ömer b. Abdülaziz onu şu sözlerle teselli etmiştir: “*Canını sıkma! Kalemini eline al, vazifenin başına dön ve şu heyecarından kurtul! Zira, (sayısal olarak) kulaklarının tanık olduğu bir başkasına ait yellenme sesi, kendiminkinden daha çok değildir!*”⁴².

Burada gözden uzak tutulmaması gereken bir diğer önemli nokta ise, Arap kültür ve örfünün, etkin olumsuz çağrışımları dolayısıyla fizyolojik bir olgu olan 'yellenme' temasının gücünden cömertçe istifade ettiği. Arap mesellerindeki durum aşağıda ayrı bir başlık altında incelenecektir, ancak bundan önce bizzat İslam peygamberinin de, değişik vesilelerle Şeytanı bu vasıfla nitelediğine şahit olmaktadır:

إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ الْمُنَادِي أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لَا يَسْمَعَ التَّائِدِينَ.

Namaz için ezan okunduğu zaman, Şeytan, ezanı duymamak için arkasını dönüp yellenerek kaçar⁴³.

إِذَا سَمِعَ الشَّيْطَانُ الْأَذَانَ وَلَّى وَلَهُ حُصَاصٌ.

Şeytan ezan sesini duyduğunda, yellene yellene oradan uzaklaşır⁴⁴.

إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَلَّى الشَّيْطَانُ وَلَهُ حَبِجٌ.

Namaz için kamet getirilmeye başlanınca, İblis yellene yellene kaçar⁴⁵.

إِذَا تَعَوَّلَتْ لَكُمْ الْغِيْلَانُ فَنَادُوا بِالْأَذَانِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ إِذَا سَمِعَ

الْأَذَانَ أَدْبَرَ وَلَهُ حُصَاصٌ.

Şayet (korkmanıza sebep olan cin, hayâlet, Şeytan gibi) varlıkları gördüğünüzü sanırsanız, hemen ezan okumaya başlayın. Zira Şeytan ezan sesini duyunca arkasına bakmadan yellene yellene kaçar⁴⁶.

⁴² *Simtu'l-leâli*, I, 418; *el-Basâir ve'z-zehâir*, VI, 239.

⁴³ *el-Câmi'u's-sahih*, Ezan, (I/151).

⁴⁴ İbnu'l-Cevzî, *Garibu'l-hadis* (I-II), Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, nşr. Abdulmutî' Emin el-Kal'aci, Beyrut, 1985, I, 219.

⁴⁵ İbnu'l-Esir, el-Cezerî, *en-Nihâye fi garibi'l-hadis ve'l-eser* (I-V), el-Mektebetu'l-İslâmiyye, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Tâhir Ahmed ez-Zâvî, 1.Baskı, 1963, I, 396.

⁴⁶ Fevrî, *Kenzu'l-ummâl fi suneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, nşr. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sakkâ, Muessesetu'r-risâle, 5.Baskı, 1981, VI, 706.

مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ خَرَجَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ خَبِجٌ كَخَبِجِ الْحِمَارِ.

Her kim Âyetel-kürsiyi okursa, Şeytan, tıpkı eşeğin yellenmesi gibi yellenerek o mekanı terk eder⁴⁷.

Bütün bu hadislerde, ‘yellenerek kaçma’nın Şeytana izâfe edilmesi, muhtemelen ezanı işitmekten ötürü duyduğu rahatsızlığı çarpıcı biçimde ifâde etmek içindir. Yine tahmin edileceği üzere, hadislerdeki ‘yellenme’ eyleminin Şeytana isnadı hakiki değil mecâzî bir anlam taşımaktadır.

Ayrıca, Taberî’nin *Muc’em*’inde zikredilen bir hadise göre Hz. Peygamber, ölümden kaçmak isteyen kişinin durumunu da yellenerek kaçmaya çalışan tilkiye benzeterek şöyle demiştir:

مَثَلُ الَّذِي يَفِرُّ مِنَ الْمَوْتِ كَمَثَلِ الثَّغْلِبِ تَطْلُبُهُ الْأَرْضُ بِدَيْنٍ فَجَعَلَ
يَسْعَى حَتَّى إِذَا أَعْيَى وَانْتَهَرَ دَخَلَ جُحْرَهُ فَقَالَتْ لَهُ الْأَرْضُ يَا ثَغْلِبُ
دَيْنِي فَخَرَجَ وَلَهُ حُصَاصٌ فَلَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ حَتَّى تَقَطَّعَتْ عُقُقَهُ فَمَاتَ.

Ölümden kaçmaya çalışan kimse, ödenecek borcu olan bir tilki gibidir ki, toprak ondan bu borcu talep ettiğinde o kaçmaya çalışır. Nihayet yorulur, bitkin düşer ve inine sığır. Toprak yine ona, “Ey tilki, borcum!” der. Tekrar kalkar ve yellenerek kaçmaya çalışır. Şeytanın bu hâli, boynu öne iyice düşüp de canı çıkıncaya kadar devam eder.”⁴⁸

Şu halde, gerek âyetlerdeki bazı zımnî işaretler ve gerekse hadislerdeki sarîh lafız ve anlatımlar bize, bu fizyolojik olgunun dinin iki temel kaynağında da bir şekilde yer aldığını, ayrıca Arap örfününün bu olguya dilsel ve kültürel bir ifâde unsuru olarak hoşgörüle bakabildiği gerçeğini göstermektedir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, edip olsun şair olsun, fakîh olsun nüktedan olsun, toplumun hemen her kesiminin bir şekilde dokunduğu yellenme temasına, subjektif değerlendirmelerin en müsait zeminlerden biri olan rüyâ tabirciliğinin kayıtsız kalması elbette düşü-

⁴⁷ *en-Nihâye fî garîbi'l-hadis ve'l-eser*, III, 6; İbnu'l-Cevzî, *Garîbu'l-hadis*, I, 262; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*'ta, İbn Dureyd de *Cemhera*'da, hadiste geçen ‘habec’ sözcüğünün özellikle deve yellenmesini tanımladığını, ancak Arapların bu kullanımı daha sonra diğer hayvanlara da teşmil ettiklerini belirtmektedir. *Tâcu'l-'arûs*, “Ha-be-ce” maddesi; *Cemheratu'l-luga*, I, 264.

⁴⁸ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat* (I-X), Dâru'l-harameyn, nşr. Târik b. İvazullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Kahire, 1415/h., VI, 253. Borçlunun ödeme sıkıntısı ile yellenme arasında bu hadiste kurulan ilişkinin temeli, bir klasik Arap atasözüne dayanıyor olabilir. Bu söze, hemen aşağıdaki başlık altında yer verilecektir.

nülemezdi. Nitekim, bir çok rüyâ tabiri uzmanının, kaleme aldıkları eserlerinde bu hususla ilgili ilginç yorumlar yaptıklarına şahit olmaktadır. Ancak burada, rüyâ tabirciliği sahasının temsilci niteliğindeki eserlerinden *Tefsîru'l-ahlâm*'da yer alan konuya ilişkin bir yorumla yetinilecektir:

Bir kalabalığın içerisinde, gayri ihtiyari olarak herkesin işiteceği şekilde yellenmek; bazılarının ayıplamasına sebep olacak bir vesile ile de olsa, bir sıkıntı ve tasadan kurtulmaya işarettir. Yellenme kastı olup ayrıca sesi yüksek kokusu da iğrenç olursa, bu, ağızdan çıkacak bir söz veya uzuvlardan sâdır olacak bir davranış yüzünden insanlar tarafından kınanmaya delâlettir. Kınanmanın ölçüsü, sesin tonuna ve kokunun derecesine bağlı olarak artıp eksilebilir. (...) Kişi, rüyasında binbir zahmetle yellendiğini görürse bu da altından kalkamayacağı bir işle yüzleşeceğine, kolay yellenmesi durumunda ise işlerinin sühûletle hallolacağına bir işaret sayılır⁴⁹.

c. Arap mesellerinde (deyim kültüründe) 'yellenme' kavramı

Gündelik yaşamın hemen her durumuna ait veciz ve dakik tasvirleri olan klasik Arap deyimleri, o geniş hazinesi içinde elbette 'yellenme' temasına da yer ayırmıştır. Bu temayı konu alan meseller içerisinde en meşhur olanı 'korkaklık' vasfının yellenme ile özdeşleştirildiği *أَجْبِنُ مِنَ الْمَنْزُوفِ ضَرْطًا* (Korkudan yellenen Menzûf'dan daha ödlele) deyimidir⁵⁰. Çağdaş tarih araştırmacılarından Cevâd Ali (1907-1987), İslam öncesi Araplarının savaş psikolojilerine dair değerlendirmelerde bulunurken cesâret ve korkaklık vasıflarını işlediği bölümde bu kadim Arap meselin-den yararlanmıştı. Cevâd Ali'nin, sözü edilen eserinde yer alan şu ayrıntı da çarpıcıdır: "Araplar, savaşçıları ödlelele suçlamak istediklerinde onları şöyle tanımlarlardı: korkuya kapıldıklarında ya da kılıç seslerini duyduklarında k...çları yusuf yusuf eder"⁵¹.

⁴⁹ İbn Sîrîn, *Muntehabu'l-keîâm fî tefsîri'l-ahlâm*, Dâru'l-fikri'l-Lubnânî, nşr. Abdülemîr Muhennâ, 1.Baskı, Beyrut, 199, s.104.

⁵⁰ *Mecmau'l-emsâl*, I, 180; Zemahşerî, *el-Mustaksâ fî emsâli'l-'Arab (I-II)*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, I, 43; Hasen el-Yüsî, *Zehru'l-ekem fî'l-emsâl ve'l-hikem (I-III)*, thk. ve şerh: Dr. Kusay el-Hüseyn, Dâru ve mektebetu'l-hilâl, 1. Baskı, 2003, II, 32. Menzûf, Câhiliyye devrinde yaşadığı sanılan bir adamın adıdır. Cesur görünmeyi seven ve kahramanlıkla övünen bu adam esasen kelimenin tam anlamıyla bir ödlelekti. Onun bu sahte cesâreti bir grup Arap kadını tarafından test edilmiş ve korkaklığı tescillenerek mesel haline getirilmiştir.

⁵¹ Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm (I-X)*, 2.Baskı, 1993, IV, 601.

Bir başka mesel bize, lâayık olmayan insanlara fazla değer vermenin iyi bir karşılığı olmadığını yine böyle bir tema üzerinden hatırlatır: جَزَاءُ مُقْبَلِ الْإِسْتِ (الْوَجْعَاءِ) الضُّرَاطُ (Başkasının k...çını öpmeye tenezzül eden adamın alacağı karşılık ancak bir os...raktan ibârettir)⁵².

Bir işe girişmeden önce, bazı hazırlıkların yapılması gerektiği hususu da, قَبْلَ الضُّرَاطِ اسْتِحْصَافُ الْأَيْتَيْنِ (Yellenmeden önce doğru pozisyon almak gerekir)⁵³ sözünde yellenme ile ilişkilendirilmiştir:

Borç istemenin kolay, ödemeninse zor oluşunu ifade eden bir Arap meselinde, anlam kadar lafızların fonetik durumu da ilgi çekicidir:

الْأَخْذُ سُرَيْطَاءُ (سُرَيْطُ) ، وَالْقَضَاءُ ضُرَيْطَاءُ (ضُرَيْطُ)

'Almak' yutmak kadar kolaysa da, 'ödemek' kişiyi yellenmeye zorlayacak kadar güçtür⁵⁴.

'Yellenme' kavramı, konuşmanın ve susmanın zamanlamasının önemine dikkat çekmek gâyesiyle de kullanılmıştır:

الضُّرَاطُ فِي أَوَانِهِ خَيْرٌ مِنَ الْكَلَامِ فِي غَيْرِ زَمَانِهِ.

Yerinde ve zamanında yellenmek, uygunsuz bir zaman ve zeminde konuşmaktan daha iyidir⁵⁵.

Araplar, klasik dönemde, kısır bir döngüyü ifade eden komik bir durum için de yellenme temalı bir mesel ihdas etmişlerdir. Rivayete göre, adamın biri, bir sohbet meclisinde yellenince içlerinden biri gülmeye başlamış. Yellenen kişi bu sefer de adamın güldüğünü görünce gazını tutamamış. Böylece 'gülme' ve 'yellenme' reflekslerinin karşılıklı olarak, ard arda ve bir kısır döngü içerisindeki komik dizilişi, en başta gülen kişiye şu sözü söyletmiş:

⁵² *Mecmau'l-emsâl*, I, 190; *Nesru'd-durr*, VI, 73; Seâlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, nşr. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-kitâb, 1983, s.201; el-Vatvât, *Ğuraru'l-hasâisi'l-vâziha*, Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, Mısır, 1284, I, 33.

⁵³ *Mecmau'l-emsâl*, II, 93; *Nesru'd-durr*, VI, 91.

⁵⁴ el-Ezherî, *Tehzibu'l-luga*, III, 2112; *Mecmau'l-emsâl*, I, 41; el-Askerî, *Cemheratu'l-emsâl (I-II)*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm – 'Abdulmecîd Kutâmiş, el-Muessesetu'l-'Arabiyyeti'l-hadîse, 1.Baskı, Kahire, 1964, I, 170; *el-Mustaksâ fi'emsâli'l-Arab*, I, 297; *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem*, I, 68.

⁵⁵ *Muhâdarâtu'l-udebâ*, I, 143.

الْعَجَبُ! أَضْحَكُ مِنْ ضَرْطِهِ وَيَضْرِبُ مِنْ ضَحِكِي.
Şaşılacak şey! Ben yellendiğine gültüyorum, o ise
güldüğüme bakıp yelleniyor⁵⁶.

Kadim Arap kültürü, bir işin basitlik ve önemsizliğini anlatmak için, yine yellenme temalı ve birkaç varyasyonu bulunan aşağıdaki deyimlerden yararlanmıştı:

أَهْوَنُ مِنْ ضَرْطَةِ جَمَلٍ.

Deve os...uruğundan daha önemsiz.⁵⁷

أَهْوَنُ مِنْ ضَرْطَةِ (عَفْطَةِ) عَنَزٍ.

Keçi os...uruğundan daha değersiz.⁵⁸

أَهْوَنُ مِنْ ضَرْطَةِ عَيْرٍ.

Yabani eşek os...ruğundan daha önemsiz.⁵⁹

Aşağıdaki ibretlik olayda, 'keçi os...ruğu'nun önemsizlikten kinâye olarak kullanımına dair bir örnek yer almaktadır:

İbn Curmûz, Zübeyr b. Avvâm'ı katlettikten sonra, dalkavukluk etmek için başını keserek Hz. Ali'nin önüne getirip koymuştu. Hz. Ali bu hazin tablo karşısında "Seni Cehennemle müjdeliyorum! Zira ben Hz. Peygamberin, 'İbn Safiyye'nin (Zübeyr b. Avvâm'ın) katilini Cehennem ateşiyle muştulayın!' dediğini işittim" deyince, Curmûz öfkelenerek huzurdan çıkmış ve ayrılırken de şu beyti okumuştur:

أَتَيْتُ عَلِيًّا بِرَأْسِ الزُّبَيْرِ   وَكُنْتُ أَرْجُو بِهِ الزُّلْفَةَ
فَبَشَّرْتُ بِالنَّارِ قَبْلَ الْعِبَادِ   وَبَسَّتُ بِشَارَةَ ذِي التُّحْفَةِ
فَسَيَّانٍ عِنْدِي قَتْلُ الزُّبَيْرِ   وَضَرْطَةُ عَنَزٍ بِذِي جُحْفَةَ

Ali'ye, Zübeyr'in kellesini getirdim ve bununla ona yaklaşmayı umdum.
Hâlbuki herkesten önce Cehennemle müjdelenen ben oldum.
Bu, elinde hediyeye gelen biri için ne talihsiz bir müjde böyle!
Varsın olsun, zaten Zübeyr'in ölümü, benim nazarımda,
Bir keçinin Zü'l-Cuhfe (arazisin)de yellenmesinden farksız.⁶⁰

⁵⁶ *Mecma'ul-emsâl*, I, 420; *el-Mustaksâ fi'emsâli'l-'Arab*, I, 213;

⁵⁷ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf* (I-XX), nşr. Suheyl Zekkâr - Riyaz Zerkây, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1996, VII, 419; *Cemheratu'l-emsâl*, II, 353.

⁵⁸ *Mecma'ul-emsâl*, II, 407; *el-Mustaksâ fi'emsâli'l-'Arab*, I, 447.

⁵⁹ *Cemheratu'l-emsâl*, II, 353.

d. Yellenmesiyle meşhur bir Arap kabilesi: 'Abdulkays

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında, sessiz biçimdeki yellenmeleri (فُساء) ile şöhret yapmış olan bir kabileden ('Abdulkays kabilesinden) söz edilir ki بَنُو فُسَوِّة ya da الْفُسَاءُ yani (Os...ruklular) lakabıyla da anılan kabilenin⁶¹ bu özelliği komşu Arap kabileleri tarafından gayet iyi bilinir ve zaman zaman şiir ve nesirde hicve konu edilirdi. Aşağıdaki hikaye, onların bu yönünü anlatan meşhur rivayetlerden biridir:

Bir gün İbn Ebî 'Alkame, 'Abdulkays kabilesinden bir grup gençle karşılaşmış. Gençlerden biri bu esnâda oldukça sesli biçimde yellenmiş. İbn Ebî 'Alkame -esasen sessiz biçimdeki yellenmesiyle ün yapmış olan bu kabileyi hicvetmek için mükemmel bir fırsat bularak- demiş ki: *"Ey 'Abdulkays ahâlisi! Sizler Câhiliye döneminde sessizce yellenirdiniz. İslam dini geldi, açıktan açığa os...maya başladınız. Şayet bir başka din daha zuhur edecek olsa, korkarım her tarafı s...çıp batıracağınız!"*⁶².

Aşağıdaki anekdotta ise, 'Abdulkayslı olmanın avantajını yaşayan bir kabile mensubunun komik hikayesi yer almaktadır:

Ebû Celde el-Yeskuri, Bust'un köylerinden biri olan Hayzurân'da, aralarında 'Amr b. Savhân'ın da bulunduğu bir içki meclisinde âlem yapmaktaydı. Geniş karınlı biri olan Ebû Celde, küçük abdest için yerinden kalktığı sırada gürültülü biçimde yellenince, orada bulunan herkes gülüşmeye başladı. Bunun üzerine kılıcını kınından sıyırarak Ebû Celde, *"Ahdim olsun, içinizden kim şuracıkta yellenmezse, bu kılıcımınla boyununu vuracağım! Demek benimle alay edersiniz, ha?! Anaları geberesiceler!"* diyerek tehditler savurmaya başladı. Bunun üzerine, içki meclisindeki herkes vakit kaybetmeden sesli biçimde yellendi. Ancak 'Abdulkays kabilesinden İbn Savhân'ın buna muvaffak olamadığı görüldü. Ebû Celde şartını onun için biraz yumuşatmak isteyerek, *"Biliyorum, 'Abdulkayslılar sesli olarak yellenemezler, onun için senden on sessiz yellenmeyi de kabul ediyorum! Ama yok, büsbütün sessiz de olmaz, zartarı bize bir parça da olsa hissettirmelisin!"* dedi. Ne var ki Ebû Celde, İbn Savhân'ın eğilip büküldüğünü, yellenmek için bin bir zahmetle karnını içine çektiğini gördü ve sonunda bu isteginden de vazgeçerek orada bulunanlara şu dersi verdi: *"Başkaları yapınca gülüşmeye başladığınız bu davranışın sizden sadır olması da alçaltıcı bir durum değil mi?"*⁶³.

⁶⁰ es-Seâlibî, *Simâru'l-kulûb fi'l-mudâf ve'l-mensûb (I-II)*, nşr. İbrâhîm Sâlih, Dâru'l-beşâir, 1.Baskı, 1994, I, 567; *el-Mustaksâ fi emsâli'l-'Arab*, I, 447.

⁶¹ *Kitâbu'l-ayn*, s.634; *Tehzîbu'l-luga*, III, 2786.

⁶² *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, IX, 432; *Nesru'd-durr*, VI, 357.

⁶³ İsfehânî, Ebu'l-Ferac, *Ejânî (I-XXVIII)*, nşr. İbrahim el-Ebyârî, Dâru's-şâ'b, Kahire,

e. Süleyman b. Vehb'in (ö. 272/885) 'zartası'

Başlangıçta posta teşkilâtından sorumlu (sâhibu'l-berîd) iken daha sonra Abbasi hilâfet sarayının önemli vezirlerinden biri hâline gelen Süleyman b. Vehb'in bir mecliste kazara yellenmesi dillere destan olmuş, bazı nüktedan dилciler -daha sonra edipler arasında yaygın biçimde kullanılacak olan-

أَشْهَرُ مِنْ ضَرْطَةِ وَهْبٍ (Vehb'in zartasından daha meşhur)

أَفْضَحُ مِنْ ضَرْطَةِ وَهْبٍ (Vehb'in gazından daha mahcup edici)

gibi sözleri darb-ı mesel yapmışlardı⁶⁴. Ayrıca Süleyman b. Vehb'in adı, bazı kaynaklarda 'durmadan yellenen / gaz makinesi' anlamına gelen *ed-Darrât* lakabıyla birlikte de anılmıştır⁶⁵.

Abbâsi devri şairlerinden İbnu'r-Rûmî, Süleyman b. Vehb'in zartasının dilden dile dolaştığını, önüne gelen herkesin bu konuda manzum bir şeyler söylediklerini bir bahrinde şöyle belirtir:

مَا لَقِينَا مِنْ ظَرْفِ ضَرْطَةِ وَهْبٍ   صَيَّرَتْ أَهْلَ دَهْرِنَا شُعْرَاءَ
هِيَ عِنْدِي كَجُودِ فَضْلِ بْنِ يَحْيَى   غَيْرَ أَنْ لَيْسَ تُنْعَشُ الْفُقَرَاءُ

Vehb'in zartası bahanesiyle şahit olduğumuz komik haller,
Zamanımızın pek çok insanını şair yaptı,
O nedenle bence bu zarta, Fadl b. Yahyâ'nın cömertliği gibidir,
Bir farkla ki; bu zarta, fakirleri ihya etmiyor⁶⁶.

Esasen İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896), kendisi de, Süleyman b. Vehb'in bu yönünü diline dolayanlar arasındadır ve kaleme aldığı uzunca şiirinde güyâ onu teselli etmektedir:

يَا وَهْبُ ذَا الضَّرْطَةِ لَا تَبْتَسِ!   فَإِنَّ لِلْأَسْتَاهِ أَنْفَاسًا
وَأَضْرَبْ لَنَا أُخْرَى بِلَا حِشْمَةٍ   كَأَنَّمَا خَرَقْتَ قِرْطَاسًا!

Ey, osu...uklu Vehb, dert edip durma! Zira, insanın k...cı da nefes alır,
N'olur, çekinme de bir daha koyuver, tıpkı bir kâğıdı yırtarcasına!⁶⁷

1974, XI, 407; *el-Basâir ve'z-zehâir*, VI, 240; *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, II, 495.

⁶⁴ *Simâru'l-kulûb*, I, 340.

⁶⁵ *Ahlaku'l-vezîrayn*, s. 171.

⁶⁶ İbn Rûmî, *Dîvânü İbn Rûmî*, nşr. Ahmed Hasan Besec, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 3.Baskı, 2002, I, 51; *Simâru'l-kulûb*, I, 340; *Kitâbu't-Teşbihât*, 372.

⁶⁷ *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, IX, 396. Kıtadaki ikinci beyit *Simâru'l-kulûb*'da şu farklı lafızlarla geçmektedir:

Bu talihsiz hadisenin yarattığı kötü şöhret, Süleyman b. Vehb'in yakasını hayatı boyunca bırakmamıştır. Edip ve şairler eserlerinde münâsebet düştükçe onun bu yönüne atıfta bulunmuş, kimi rakipleri ise yeri geldiğinde ezme için bu durumu bir silah olarak kullanmışlardır. Örneğin, Süleyman b. Vehb, Emir Ubeydullah b. Abdullah et-Tâhir'in meclisinde İbn Ebî 'Avn'la (ö. 322/h.) girdiği bir tartışmada biraz saldırgan bir tutum takınarak İbn Ebî 'Avn'ın üzerine yürümüş, o sırada mecliste bulunan Ali b. Ebî Yahyâ da İbn Ebî 'Avn'ın tarafını tutarak kendisine şu sözlerle yüklenmiştir:

كَمْ هَذَا التَّوْتُبُ فِي مَجَالِسِ الْأُمَرَاءِ وَالضُّرَّاطُ فِي مَجَالِسِ الْوُزَرَاءِ!؟

Bu ne cüret?! Emir meclislerinde ona buna sataşılıyor, vezir meclislerinde ise yellenmekten geri durmuyorsun!⁶⁸

Birgün Halife el-Mühtedî (ö. 256/870) de, giydiği büyük çarığı tuhaf sesler çıkaran veziri Süleyman b. Vehb'i, (خُفُّكَ هَذَا ضَرَّاطٌ) "Süleyman! Senin bu çarığın durmadan os...rup duruyor" demek suretiyle iğnelemiştir⁶⁹.

Bir diğer çağdaşı ve muhtemelen aralarında bir husûmet olduğu anlaşılan İbn Mehdî el-Kisrevî ise, Süleyman b. Vehb'in zartasını, bir süre başında bulunduğu posta teşkilâtındaki kariyeriyle ilintilendirerek şöyle anlatmıştır:

نَ بْنَ وَهْبِ بْنِ سَعِيدِ	إِنَّ وَهْبَ بْنَ سُلَيْمَانَ
عَلَى ظَهْرِ الْبَرِيدِ	حَمَلَ الضَّرْطَةَ لِلرَّيِّ
مِنْهُ بِالرَّكْضِ الشَّدِيدِ	فِي مُهَمَّاتِ أُمُورِ
بِالْأَمْرِ الرَّشِيدِ	إِسْتُهُ تَنْطِقُ يَوْمَ الْجَحْفَلِ
جَ إِلَى دُبُرِ مُجِيدِ	لَمْ يُجِدْ فِي الْقَوْلِ فَاخْتًا

Vehb b. Süleyman b. Vehb b. Saîd, (içinde kendince) önemli hususlar bulunan zartayı, Rey şehrine dört nala giden bir ulakla postaladı. Zaten onun makatı, güzide bir topluluk önünde hikmetle dile gelir. Besbelli ki, (ağzı) iyi laf edemiyor da onun için iyi konuşan bir k...ça ihtiyaç duyuyor.⁷⁰

وَاضْرَطُّ لَنَا أُخْرَى بِلَا كُفَّةٍ كَأَنَّمَا مَرَّقَتْ قِرْطَاسًا!

Simâru'l-kulûb, I, 340.

⁶⁸ *Simâru'l-kulûb*, I, 343.

⁶⁹ Zemaşşerî, *Rabîu'l-ebâr ve nusûsu'l-ahbâr (I-IV)*, thk. Târik Fethî es-Seyyid, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 2006, II, 351; *Simâru'l-kulûb*, I, 344.

⁷⁰ el-'Abbâsî, *Me'âhidu't-tansîs alâ şevâhidî't-Telhis (I-IV)*, nşr. Muhammed Muhyiddîn

Ancak Süleyman b. Vehb, artık önü alınamaz durumdaki bu hadiseyi kendisi için alay konusu yapan şair ve nüktedanlara şöyle cevap verirdi: *ضَرْطَةٌ خَيْرٌ مِنْ ضَغْطَةٍ* “Gazi karında tutup sancısını çekmek-tense, onu dışarı salıp rahatlamayı tercih ederim!”⁷¹.

Bu arada, Ahmed b. Ebî Tâhir Ebu'l-Fadl'in (ö.280/h.), Süleyman b. Vehb'in yellenmesiyle ilgili olarak *ضَرْطَةُ وَهْبٍ مِنْ ضَرْطَتِهِ* (Vehb'in yellenme bahânesi üzerine risâle) adlı bir itizâr kitabı kaleme aldığına⁷² ancak bu eserin ne yazık ki günümüze ulaşamadığına işaret edelim.

f. Nevâdir kültüründe ‘yellenme’

‘Yellenme’ temasıyla ilgili mizahi rivayetlerin büyük bir kısmı, Arap edebiyatının *Mucûn edebiyatı (edep dışı edebiyat)* adını verdiğimiz bir alt başlığına dâhil edilebilir. Ve esasen bu geniş malzeme, oldukça farklı türdeki eserlerin muhtevâlarına serpiştirilmiş bir materyal izlenimi vermektedir. İlk defa, V. yüzyıl müelliflerinden el-Âbî (ö. 421/h.), *Nesru'd-durr'da*, “Nevâdir fi'l-fusâ ve'd-durât” (*Sesli ve sessiz yellenmeye dair anekdotlar*) başlığı altında, kendi çağına kadar bu alanda biriken tarihi, kültürel ve mizahi malzemeyi topluca önümüze koyar.

Yellenme temasını konu alan malzemenin büyük bir kısmının, meşhur halifeler⁷³, büyük edipler ve nüktedan şahsiyetlerle ilişkilendirildiğine bakılacak olursa, aslında bu temanın Arap toplumunda çok yaygın bir mizah biçimini yansıttığını, günümüze ulaşan miktarınsa, bu malzemenin cüzi bir kısmını oluşturduğunu kestirmek zor olmasa gerekir.

Abdulhamîd, 'Âlemu'l-kutub, Beyrut, 1947, III, 205; *Mu'cemu'l-udebâ*, V, 1980.

⁷¹ *et-Tezkiratu'l-Hamdûniyye*, IX, 375-76; *Rabîu'l-ibrâr*, II, 351; *Simâru'l-kulûb*, I, 344.

⁷² *Mu'cemu'l-udebâ*, I, 284, ; İbn Nedîm bu kitabın adını *ضَرْطَةُ وَهْبٍ مِنْ ضَرْطَتِهِ* olarak tespit etmektedir. *el-Fihrist*, s.163.

⁷³ Sözelimi halifelerden Yezid'le ilgili bir anekdot şöyledir:

Halife Yezid'in, arkadaşlarıyla yemek yediği sırada bedevinin biri çıkagelir. Yezid, “*Misâfirinize yer açın bakalım*” diyerek onu sofraya davet eder. Ancak bedevi, “*Buna gerek yok! Allah'a şükürler olsun ki, bizim çadırımızın ipleri uzundur! (Yani popumuz geniştir, kendimize yer açarız)*” diye karşılık verir. Ancak bedevi sofranın bir kenarına ilişip de yemekten almak için ortaya uzandığı sırada yellenir. Yezid bu fırsatı kaçırmayarak şöyle der: “*Çadırın geniş, ancak, korkarım iplerinden birisi gevşemiş!*”.

el-İbşîhi, *el-Mustatraf fi kulli fenn mustazraf (I-II)*, nşr. Mufid Muhammed Kumeyha, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2.Baskı, Beyrut, 1986, II, 510.

Biz, çalışmamızın bu bölümünde, klasik dönemde, geniş bir coğrafyada ve uzun bir zaman kesitinde Arap dilinin çok değişik kaynaklarına dağılmış olan 'yellenme' temalı anekdotlardan ulaşabildiklerimizi aktarmaya, ayrıca yer yer bunlar üzerinde bazı değerlendirmeler yapmaya çalışacağız.

Herşeyden önce yellenme, fıkhıta abdesti bozan haller arasında sayıldığından, onun özellikle bu yönü anekdotlara yansıtılmıştır. Manevi temizliği temsil eden abdest ile bu temizliği ortadan kaldıran olgu (yellenme) arasındaki zıtlık, hikayelerin dramatik boyuta taşınmasında oldukça etkili bir unsur olarak kullanılmıştır. Aşağıda buna ilişkin iki anekdot yer almaktadır:

[1]

Bir gün, Sevâd ahâlisinden bir adam Cuma namazını kılmak için şehre inmiş. Abdest için, cami kapısında oturmakta olan bir adamın yanındaki su testisini kapmış ve güzelce abdest almış. Ayrılacağı sırada, suyun sahibi, adamdan birkaç kuruş atmasını istemiş. Sevâdlı, parası olmadığını söyleyince adam, "*Madem paran yok, öyleyse neden suyu kullanıp onunla temizlendin kardeşim!*" diyerek garibanı fırçalamaya kalkmış. Gururu incinen Sevâdlı, "*N'olmuş yani suyunla abdest alıy-sak?!*" demiş ve gümbürtüyle yellendikten sonra taşı gediğine koymayı ihmal etmemiş: "*Al abdestini başına çal!*"⁷⁴.

[2]

Medine'de iki Yahudi attar bulunmaktaydı. Bunlardan biri Müslüman olmuş ve Irak'a yerleşmişti. Bu iki attar bir gün birbirleriyle karşılaştılar. Yahudi olanı, mühtedi dostuna İslam dinini nasıl bulduğunu sordu. Arkadaşı kendisine, İslam'ın güzel bir din olduğunu itiraf etmekle birlikte sözüne devamla "*Ancak namazda, -Yahudiyken yaptığımız gibi- insanın sessizce yellenmesine bile cevaz yok!*" dedi. Bunun üzerine Yahudi dostu ona şu tavsiyede bulundu "*Dert ettiğin şeye de bak! Farkına varmadıkları sürece sessiz sedâsız sal gitsin!*"⁷⁵

Yellenme temasına ilişkin mizahi edebiyatta, tamamen fitri ve tabii bir gereksinime dayanan bu davranışın, etik veya dinsel bir temele oturtulmaya çalışılması ise inceden inceye tiye alınmaktadır:

Ağzı bozuk, lafını esirgemeyen bir adama "*Yellenmek günah mıdır?!*" diye sorulmuş. Şu yanıtı vermiş: "*Şayet yellenmek günah olsaydı, büyük abdest bozmak küfür olurdu!*"⁷⁶.

⁷⁴ Nesru'd-durr, VI, 357; hikayenin kısmen farklı bir versiyonu için bkz. et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-muâne*, nşr. Abdurrahmân el-Mustâvî, 1.Baskı, Beyrut, 2004, s.177.

⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *Ahbâru'z-zırâf ve'l-mutemâcinîn*, nşr. İrfân Muhammed Hammûr, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 2006, s.108; Nesru'd-durr, VI, 358.

⁷⁶ Muhâdarâtu'l-udebâ, III, 535.

Eğlence meclislerinden birinde, şarkı söylerken gazını kaçırarak bir kadın şarkıcının (muğanniye) doğaçlama yoluyla söylediği şu mısradan da sözü edilen davranışın insani bir fenomen oluşuna vurgu yapılmaktadır:

صَرَطْتُ فَمَا أَبَدَعْتُ فِي النَّاسِ بِدَعَةً   وَلَمْ آتِ أَمْرًا مُنْكَرًا فَآتُوبُ
إِذَا كَانَتْ الْأَسْتَاهُ تَضْرِبُ كُلُّهَا   فَلَيْسَ عَلَيَّ فِي الضُّرَاطِ رَقِيبُ

Yellendim, ama bir bidat ihdas etmiş değilim,
Bir suç da işlemedim ki, tövbe edeyim,
Madem (istisnâsız) her arka yellenir,
Ben neden yelimi kontrol edeyim?!⁷⁷

Kimsenin olmadığı mekanlarda -hatta tuvalette- sık sık yellenmenin bir alışkanlık hâline getirilmesi potansiyel bir risk olarak algılanmıştır. Fiziksel olarak buna alışan bir bünye, gayri ihtiyari olarak uygunsuz yerlerde de bu zaafını ortaya dökebilir. Bu meyanda, nevâdir külliyyatı içerisinde şöyle bir hikaye yer almaktadır:

Bir gün Cubeyr b. Abdullah, Mesleme'nin yanında bulunuyormuş. Cubeyr yemek sırasında sofraya uzanayım derken yellenince, hemen şu meşhur sözünü söylemiş: *كُلُّ جَوْفٍ ضَرُوطٌ* (Her dübür yellenir). Ancak Cubeyr'in bu vurdumduymazlığına gücenen Mesleme de şu nükteli sözü söylemiş:

إِنَّكَ عَوَّدْتَهُ فِي الْخَلَا، فَضَحَكَ فِي الْمَلَأِ!

Sen k...çını kimsenin olmadığı yerde yellenmeye öyle alıştırmışsın ki, (garibim kendini tutamıyor ve) herkesin içinde böyle koyuveriyor işte!⁷⁸

Bu konudaki anekdotlardan biri aracılığıyla, yellenme hususunda, Araplar arasında dolaşan bir hurafenin varlığına da şahit oluyoruz. İnanışa göre, zifafa giren bir kadın, zifaf gecesinde yellendiği zaman, bu, o senenin mahsul bakımından bol ve bereketli oluşuna işaret sayılmaktadır. İlgili hikaye şöyledir:

Adamın birisi bir kadınla evlenmiş. Kadın, gerdek gecesinde kendini tutamayarak yellenivermiş, sonra da utancından ağlamaya başlamış. Genç adam, “*Bilirsin, kadın, zifaf gecesinde yellenirse, bu, o yılın bereketli geçeceği alamettir*” diyerek kadını teselliye çalışmış. Hurafeyi gerçek zanneden kadın, “*Öyleyse bir daha yelleneyim!*” deyince, genç adam engel ol-

⁷⁷ *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 538.

⁷⁸ *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 541.

muş: “Sakin ha! Zira, bu senenin mahsulünü depolamak için bir küçük mahzenimiz var, ve o, bundan daha fazlasını almaz.”⁷⁹.

Şayet, iki farklı versiyonu bulunan aşağıdaki rivayetin bir aslı varsa, bu, idama mahkum edilen bir adamın, yellenmesi sâyesinde canını nasıl kurtardığının ilginç bir örneği olacaktır:

Emevî hanedanından bir adam, infaz edilmek üzere Abdullah b. Ali'nin huzuruna çıkartılmış. Cellat kılıcı çektiği sırada adam korkudan yellenmiş, kılıç morali bozulan celladın elinden kayıp düşmüş ve Abdullah'ın altındaki at da ürkmüş. Bu manzara karşısında gülmeye başlayan Abdullah b. Ali, “Hadi yellenmen sâyesinde paçayı yırtın!” deyip adamı serbest bırakmaya karar vermiş. Emevî hanedanından olan zat ise şunu söylemiş: “İçine düştüğünüz şu durum da bir hezimet değil mi?! Biz eskiden ölümü kılıçlarımızla savardık, şimdi aynı şeyi kılıçlarımızla bile yapabiliyoruz.”⁸⁰.

Yellenmenin, fiziksel bir ihtiyacı gidermenin ötesinde, bir muhabata kendisiyle dalga geçmek üzere bir cevap olarak kullanılması da ilginç mizahi sonuçlar doğurmuştur. Halife Hârun Reşid'le (ö. 193/809) ilgili anlatılan aşağıdaki hikayede durum böyledir:

Hârun Reşid bir defasında gezintiye çıkmış, muhafızlardan uzaklaşarak Fadl b. Rebi' (ö. 208/h.) ile baş başa kalmış. Bu sırada, altında cılız bir eşek bulunan, gözleri iyice sulanmış bir ihtiyar görmüşler. Reşid hemen, Fudayl'a kaş göz işareti yaparak “Şuna bir takıl bakalım!” yollu mesaj vermiş. (Sonra şöyle bir diyalog gelişmiş):

Fudayl: Nereye böyle bey amca!

İhtiyar: Kendime ait bir bahçem var, ona gidiyorum.

Fudayl: Sana gözlerindeki bu sulanmayı giderecek bir tedavi biçimi önereyim mi, ne dersin?

İhtiyar: Aslına bakarsan, böyle bir şeye o kadar ihtiyacım var ki!

Fudayl: Öyleyse iyi dinle: bir miktar rüzgâr dalını, su tozunu ve mantar yaprağını alıp ceviz kabuğunun içine koy. Onuncu günden sonra gözlerine sürme gibi çek, göreceksin, gözlerinde nemden eser kalmayacak.

Bu tavsiyeler üzerine ihtiyar, eşeğinin üzerinde şöyle bir gerin-

⁷⁹ Nesri'd-durr, VI, 356; et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye, IX, 432. Kadın ve erkeğin halvet hâlinde vuku bulan yellenme senaryolarından, sahte peygamberler de nasiplerini almıştır. Rivayete göre, sahte peygamber Müseylimetu'l-kezzâb, kadın peygamber Secâh ile cima etmek için üzerine abandığında Secâh yellenmiş. Müseylime “Bu ne böyle kadın?!” diye sorunca da, Secâh “Vahyin sıkletinden, başka bir şeyden değil!” karşılığını vermiş. Bkz. Muhâdarâtu'l-udebâ, III, 539.

⁸⁰ et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye, IV, 131; İbn Kuteybe, Uyûnu'l-ahbâr (III), Matbaatu Dâri'l-kutubi'l-Misriyye, Kahire, 1992, I, 99; Simtu'l-leâlî, I, 417.

dikten sonra uzuncana yellenmiş ve demiş ki: “*Sen de bu os...uğu, yazdığın reçeteye karşılık bir ücret olarak al. Şayet tavsiyen işe yarayacak olursa biz de ücretini artıracacağız*”. İhtiyarın bu sözleri halife Harun Reşid’i öylesine güldürmüştü ki, neredeyse atından düşecek gibi olmuş⁸¹.

Nevâdir kültürü içinde önemli bir yer işgal eden bedevi tipinin, muzipliğe son derece müsait bir konu olan yellenme ile ilişkisinin kurulmaması elbette düşünülemezdi. Bu yüzden nevâdir külliyatı içerisinde bedevilere ait bu türden çok sayıda anekdota rastlanmaktadır. Bunlardan çarpıcı iki örnek aşağıya alınmıştır:

[1]

Bedevinin biri gittiği hamamda yellenmiş. O sırada hamamda bulunan (telaffuzu bozuk) bir Nabatlı “*Cübhânallah!*” diyerek hayretini ifade etmiş. Ancak (adamın Sübhânallah deyişinde bir meymanet olmadığını fark eden) bedevi “*Kötü kadının çocuğu seni!*” diye taarruza geçmiş, “*Farkında değilsin ancak, benim zartam senin “Cübhânallah!”’ından daha fasih!*”⁸².

[2]

Bir bedevi Basra’da hamama yıkanmaya gelmiş. Ancak bu adam içeride fırsat buldukça yellenip duruyormuş. Hamam görevlisi, bu nâhoş davranışından dolayı bedeviyi kınamak istediğinde, ondan aldığı yanıt fesâhat ve belâgat dolu olmuş:

الْحَلَقَةُ لِي وَالرِّيحُ لِلَّهِ يُزْسِلُهَا، فَدَعَّ عَنْكَ أَنْ لِي لَأَسْتِ نَمَةً وَلِلْأَنْفِ
شَمَّةً، وَلَيْسَ كُلُّ مَا تَلْقَاهُ حَيِّبًا وَلَا كُلُّ مَا تَشْمُهُ طَيِّبًا.

Halka (dübür boğumu) bende ise de rüzgârın (yelin) sahibi Allah’tır, O, onu ne zaman dilerse o zaman gönderir. Hem bundan sana ne! (Bilmez misin ki) her k...çta bir menfez ve burunda da koku için bir merkez vardır. Her karşılaştığın dost olmadığı gibi her kokladığın da mis olmaz ya!⁸³

Yellenmeyi fitri bir hal olarak görüp, bunu kınamayı sadece mi-zah çerçevesinde değerlendiren pek çok rivayetin yanı sıra, İbnu’l-Cev-

⁸¹ *Ahbâru’z-zrâf ve’l-mutemâcinîn*, s.80; İbnu’l-Cevzi, *Kitâbu’l-ezkiyâ*, Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut, 1985, s.149; *el-Mustatraf*, II, 513; İbn Hicce, *Tîbu’l-mezâk min semerâti’l-evrâk*, Dâru’l-feth, nşr. Ebû Ammâr es-Sehâvî, 1997, I.Cüz, s.36; *ed-Dumeyrî, Hayâtu’l-hayavâni’l-kubrâ (I-II)*, nşr. Zekerîyyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvîni, Dâru ihyâi’t-turâsi’l-‘Arabî, Beyrut, I, 227.

⁸² *el-İkdu’l-ferîd*, VIII, 146.

⁸³ *Muhâdarâtu’l-udebâ*, III, 544.

zî'nin (ö. 597/h.) *Ahbâru'n-nisâ*'sında yer alan bir rivayeti esas alacak olursak, böyle bir durum üzerine yaşanan sözlü sataşmanın boşanma sebebi olduğu da görülmüştür/kaydedilmiştir:

Fadl b. Katan el-Hârisî, Muhelleb b. Ebî Sufra'nın (ö. 82/702) kızı ile evlenmişti. Bir gün eşiyle oturup işret yaparken, eşinin kabilesine karşı böbürlenmeyi umarak şu beyti okudu:

إِنْ كُنْتَ سَاقِيَةً يَوْمًا عَلَى كَرِيمٍ كَأَسِّ الْمُدَامِ فَاسْقِيهَا بَنِي قَطَنِ!

Müdüâm şarabından cömertçe ikram edecek olursan bir gün, Onu, -başkasına değil- Katanoğulları'na sun!

Ancak Fadl bu esnada biraz hareket etti ve yelleniverdi. Bunu fırsat bilen karısı, “*Ne dersin, Katanoğulları'na bundan da ikram edeyim mi?*” deyince, Fadl utancından yerin dibine geçti ve karısını hemen oracıkta boşayıverdi⁸⁴.

Yellenme olgusu, Mucûn edebiyatının önde gelen temsilcilerinden Beşşâr (ö.167/783) için, yanında âdeta kazık çakıp saatlerce oturan sakil bir dostu uzaklaştırmak için başvurulan bir enstrüman olmuştur:

Beşşâr'ı ziyârete gelen sakil bir herif kalkmak nedir bilmemiş. Adamdan iyiden iyiye sıkılan Beşşâr, çözümünü gazını salıvermede bulmuş. Sakil, ilk seferinde Beşşâr'ın kazara yellendiğini sanarak duymazlıktan gelmiş, ikincisinde de hüsnü niyetini korumuş. Ancak gümbürtüyü üçüncü sefer de işitince, “*Bu da nedir böyle ey Ebû Muâz?*” diye taaccüp etmiş. Beşşâr pişkin pişkin, “*Bizzat gördün mü yoksa sadece duydun mu?*” diye sormuş. Sakil, “*Yok, sadece duydum!*” deyince de Beşşâr “*(Benden sana tavsiye) görmediğin şeye asla inanma!*” demiş⁸⁵.

Hiç şüphesiz, muziplikler ve hafifmeşreplikler üzerine kurgulanan mizahi edebiyat söz konusu olduğunda, elbette bunda Eş'ab'ın özel bir yeri vardır. Çünkü ilk defa o, insanoğlunun fitrî, ancak sosyal bakımdan dikkatli olunması gereken bir özelliğini, bir âyetten ilham alarak mizaha konu etmiştir. Şöyle demiştir Eş'ab:

Küçük su döktüğü sırada yellenmesine hâkim olabilen kimse,
الْكَاطِمِينَ الْعَيْظَ “*Öfkelerini dışarı vurmayan insanlar (Al-i İm-rân:34)*” zümresine dâhil olur!⁸⁶.

⁸⁴ İbnu'l-Cevzi', *Ahbâru'n-nisâ*, Matbaatu't-takaddum, 1.Baskı, Mısır, 1319 (hicri), s.39; *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 541

⁸⁵ İbnu'l-Merzubân, el-Muhavveli, *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, nşr. Me'mûn Muhammed Yasîn, Muessesetu ulûmi'l-Kur'an, Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı (1412/1991), s.39; es-Safedî, *Nektu'l-himyân fi nuketi'l-umyân*, el-Matbaatu'l-Cemâliyye, Mısır, 1911, s.128; *Meâhidu't-tansîs alâ şevâhidi't-telhis*, I, 296.

⁸⁶ İbn Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-ferîd (I-IX)*, nşr. Mufid Muhammed Kumeyha, Dâru'l-

İlginçtir ki, tarihsel bir şahsiyet olan Eş'ab, yellenme olgusunu mizaha olduğu kadar menfaate de konu etmeyi başarmıştır. O, sosyal bir ortamda meydana gelen fâil-i meçhul bir yellenme hadisesini üstüne alarak, bunu kendisi için bir kazanca dönüştürmeyi bilmiştir. Hikayesi şöyledir Eş'ab'ın:

Bir seferinde Eş'ab, koca gövdeli, geniş kalçalı biri olan Mervân b. Ebân b. Osman'ın yanında namaz kılıyordu. Mervân ayağa kalktığı anda duyulur bir gaz çıkardı. Bunun üzerine Eş'ab derhal namazı bıraktı. Böylece insanlar onu yapanın Eş'ab olduğunu düşündüler. Mervân evine döndüğünde, Eş'ab yanına geldi ve ona şöyle dedi: "Ver bakayım kan paramı". Mervân ne demek istediğini sorunca şu cevâbı verdi: "Senin yerine üzerime aldığım gazın kan parası. Eğer vermezsen, vallahi seni herkese rezil ederim". Ve Mervân'dan hatırı sayılır bir armağan alınca ya kadar onu bırakmadı.⁸⁷

Eş'ab'ın yukarıda sözünü ettiğimiz oportünist tavrı, öyle anlaşılıyor ki, kendisinden sonraki dönemde de bazı gözünü açıklar tarafından taklit edilmeye çalışılmıştır. Böyle bir girişime, ciddi bir tarih kaynağı olan Belâzurî'nin (ö. 279/893) *Ensâbu'l-eshrafı* aracılığıyla vâkıf oluyoruz:

Hasan el-Varrâk, Şihâm b. el-Kelbi'den rivayetle naklediyor: İnsanlar arasında yellenme (utancından kurtulma) diyetinin 40 dirhem para ve bir elbiselik kadife kumaş olduğu söyleniyordu. Bir defasında Bişr b. Mervân'ın (ö. 75/694) olduğu bir meclise hediye olarak kalkanlar getirilmişti. Bişr, orada bulunanlardan bunlardan birini denemelerini istedi. İçlerinden Benî Hilâl'den bir adam kalkanı zaptetmeye çalışırken -ağırlığından olacak- yelleniverdi. Meclis kahkahaya boğulurken Bişr bu duruma sinirlendi ve hemen oradakilere "(Bu olayı sızdırmamanız için gerekli olan) şu zartanın diyeti ne kadardır?" diye sordu. Onlar da bunun 40 dirhem parayla bir elbiselik kadife kumaş olduğunu söylediler. Bişr Hilâl kabilesinden bu adam için 40.000 dirhem parayla, ayrıca kırk elbiselik de kadife kumaş verilmesini emretti. O sırada mecliste bulunan bir şair -fırsatı değerlendiren- hemen şu beyitleri okudu:

أَيُّضْرَطُ ضَارِطٍ مِنْ غَمَزِ تَرْسٍ   فَيُعْطِيهِ الْأَمِيرُ لَهَا بُدُورًا
فَيَا لِكَ ضَرْطَةً عَادَتْ بِخَيْرٍ   وَيَا لِكَ ضَرْطَةً أَعْنَتْ فَقِيرًا

---

kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 1983, VIII, 135; *Nesru'd-durr*'daki kısmen farklı bir rivayet için bkz. VI, 353.

⁸⁷ *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, IX, 432-33; Anekdotun çevirisi Ahmet Arslan'a aittir. Bkz. Rosenthal, Franz, *Erken İslam'da Mizah (Humour in Early Islam)* (çev. Ahmet Arslan), İris Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul, 1997, s.88.

فَوَدَّ الْقَوْمُ أَنْ ضَرَطُوا جَمِيعًا   فَنَالُوا مِنْ عَطِيَّتِهِ عَشِيرًا
أَيَقْبَلُ ضَارِطًا أَلْفًا بِأَلْفٍ   لِيَرْخُصَّ اللَّهُ الْأَمِيرًا

Bir kalkanın cevrenden bir kişi yellenir de bunun için emir kendisine çil çil altınlar verir, iyi mi?! Meğer sen, ey zarta, ne uğur kapısıymışsın ki, fakiri zengin eyledin. Onun için herkes zartayı koyup da, ihsân-ı şahânedan nasiplenme peşinde. Şu durumda, emirimiz -ki Allah ona iyi günler gösterebilir- ucuz düşmesi için 'bin zartaya bin dirhem' pazarlık teklifime ne der acaba?!⁸⁸

Burada görüldüğü üzere, yellenme hadisesi güç bir durumda kalma veya fiziksel bir zorlanma neticesinde vuku bulan ârizî bir hal olarak da tasvir edilmiştir. Aşağıda bu temayı işleyen iki ilginç hikâyeye daha yer verilmiştir:

[1]

Câhız anlatıyor: Kussâstan bir ahmakın Musa ve Firavun hikâyesini şöyle anlattığına şahit oldum: Firavun denizin ortasındaki açılmış yolda ilerlerken Allahu Teala denize 'Kapan!' emrini verdi. Sular hemen yükseldi, Firavun da tıpkı bir câmus gibi os...rmaya başladı ki, Cenâb-ı Rabbulâlemîn bizi böyle bir yellenmeden muhâfaza buyursun!⁸⁹

[2]

Adamın biri bir hacâmatçıya gitmiş. Hacâmatçı mihcamı (kan alma şişesini) yerleştirdince adam sessiz fakat berbat kokulu bir gaz salmışsa da, hacâmatçı bunu duymazdan gelmiş. Bir süre sonra mihcamda kirli kan toplanınca, adam az öncekinden çok daha iğrenç bir gaz daha salmış. Hacâmatçı neşteri eline alıp da enseye kesik atmaya başlamadan önce müşterisini uyar-
mış: "Bak sevgili dostum, şimdi sırada neşter var. Eğer tuvalet ihtiyacın varsa hemen kalk git, yoksa korkarım birazdan etrafı b...k götürecektir."⁹⁰

Yellenme konulu anekdotlarda, bu duruma yol açan fiziksel zorlanmaların yanı sıra, psikolojik faktörlere de değinilmiş, böylece mizah değeri yüksek edebî ürünler ortaya çıkmıştır. Sözelimi anonim bir hikâyede, yellenme hadisesinin, yoksullukla ve çaresizlikle bir ilgisi kurulmaya çalışılmıştır:

⁸⁸ *Ensâbu'l-eşraf*, IX, 68.

⁸⁹ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac, *Ahbâru'l-hamkâ ve'l-muğaffelîn*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 1985, s.127; *Nesru'd-durr*, IV, 210.

⁹⁰ *el-Basâir ve'z-zehâir*, IV, 140.

Birgün, bir arkadaşımı ziyarete gitmiştim. (Biraz oturduktan sonra, uşaklardan biri), kendisinin önüne, içinde bir şeyler yazılı bir not bıraktı. Arkadaşım notu eline alıp da tam okuduğu sırada birdenbire yellendi. Ben bu hadiseden sonra, bir saat kadar daha orada kalarak, durumu hiç fark etmemişim gibi davrandım. Ancak dostum bir ara dışarı çıktığında, (onu böyle mahcup duruma düşüren şeyin ne olduğunu merak ettiğimden) gidip kâğıttaki yazıyı okudum. Notta şöyle yazıyordu: “Unumuz tükendi, ekmeğimiz de bitmeye yakın!”⁹¹.

Bir olgu olarak ‘yellenme’, ister insandan ister çevredeki bir hayvandan âriz olsun, Arap nüktedanlar tarafından iyi kullanılmış bir mizah ve taşlama enstrümanıdır. Alenî yellenmenin kişiyi mahcup duruma düşürme özelliği, klasik dönemde bazı insanlar tarafından rakiplerine karşı ustalıklı kullanılmıştır. Örneğin aşağıdaki hikayede, bir hayvanın çıkardığı gaz sebebiyle, tarafların birbirlerini inceden inceye nasıl hicvettikleri görülmektedir:

Meşhur şair Farazdak’ı (ö. 114/732) katır üzerinde gören bir kadın, altındaki katırın yellenmesi üzerine, ‘*Bu gumbürtü de ne böyle, ey Ebû Firâs!*’ diye Farazdak’a takılmak ister. Farazdak bu mahcubiyet verici durumu lehine çevirmeyi umarak, ‘*Beni hangi dişi taşısa böyle koyuverir zâten!*’ der. Ancak kadının buna cevâbı daha da alçaltıcıdır: ‘*O halde, seni dokuz ay karında taşıyan (anan) ne yellenmiştir ama!*’⁹².

‘Yellenme’, sıklıkla hastalık ve yaşlılık ârazilarıyla birlikte mizaha konu edilmiştir⁹³. Birçok anekdotun ana teması, işitme problemi olduğu sanılan birinin huzurunda rahatça yellenen kimsenin, işin aslını öğrendikten sonra içine düştüğü müşkil durumdur:

Hamama giden bir adam, orada bir ihtiyara tesâdüf etmiş.
(Kendisiyle üç beş kelam etmek istemiş ancak) ihtiyarın konuş-

⁹¹ Nesru’-d-durr, VI, 356.

⁹² İbn Ebî Avn, *el-Ecvibetu’l-muskite*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Ahmed, Matâbiu’n-nâşiri’l-Arabî, Kahire, 1983, s.120.

⁹³ Meselâ aşağıdaki hikayede yellenme, yaşlılıkla tevârüs edilen iki kötü durumdan biri olarak tasvir edilmiştir:

Adamın birine yaşlılıkla arasının nasıl olduğu sorulduğunda şu belâgatli cevabı vermiş:

ذَهَبَ مِنِّي الْأَطْيَبَانِ: الْأَسْنُ وَالْأَيُّرُ، وَبَقِيَ الْأَرْطَبَانِ: الضُّرَّاطُ وَالسُّعَالُ.

Yaşlılıkla birlikte iki güzel şeyden mahrum kaldım: penisten ve dişlerimden;
Buna karşın ihtiyarlık iki (rutübetli) şeyi mirâs bıraktı: yellenme ve öksürük.

Muhâdarâtu’l-udebâ, III, 527.

madığını görünce (sağır olduğunu sanarak rahat ve gümbürtülü biçimde) gazını koyuvermiş. (Bir süre sonra, içine kurt düşen adam) ihtiyara, 'Amcabey! Nasıl, kulakların iyi duyuyor mu?!' diye sormuş. Yaşlı adam bu soruyu şöyle yanıtlamış: 'Dışarıda işime gelmeyen şeyleri, hamamda da zartayı duymam.'⁹⁴

Kulaklarında işitme sorunu olan Ahvâz valilerinden birinin başından geçen aşağıdaki hikayede de, okur, yellenme-sağırılık ilişkisi üzerine kurgulanmış bir senaryo bulmaktadır:

Ahvâz'da, kulakları pek iyi duymayan bir vali varmış. Bir gün vali, vergi tahsildarlarıyla toplantı hâlinde iken, katibi bir kağıda şunları yazıp önüne koymuş: 'Allah vâli hazretlerinin işlerini rast getirsin! Deminden beri gazınızı salıp duruyor ve bunu kimsenin duymadığını zannediyorsunuz. Allah aşkına biraz sıkın dişinizi, zira saydım, yirmi defadır gazınızı salıyorsunuz!'. Bunun üzerine vali de, üzerinde şöyle yazan bir not bırakmış: "Biz seni, konuşulanları not edesin diye görevlendirdik, yoksa saldıığımız gazların sayısını tutasın diye değil! Burada, nasıl diğer insanlar herşey yolundaymış gibi davranıyorlarsa sen de öylece davran, vesselam."⁹⁵

Aşağıdaki hikayede ise, yetmişli yaşların karşı konulmaz fenomeni olarak tasvir edilen 'yellenme', mana kadar dil açısından da satsal bir üslupla ifâde edildiğinden orijinal metinle birlikte verilecektir:

سَأَلَتْ وَاحِدَةً أُخْرَى "مَا تَقُولِينَ فِي ابْنِ عَشْرِينَ؟"، قَالَتْ
"رَيْحَانُ تَشْوِينِ!". قَالَتْ "فَابْنُ ثَلَاثِينَ؟"، قَالَتْ "أَبُو بَنَاتِ
وَبَيْنِ". قَالَتْ "فَابْنُ الْأَرْبَعِينَ؟"، قَالَتْ "شَدِيدُ الطَّعْنِ مَتِينِ!".
قَالَتْ "فَابْنُ الْخَمْسِينَ؟"، قَالَتْ "يَجُوزُ فِي الْخَاطِئِينَ". قَالَتْ
"فَابْنُ السِّتِينَ؟"، قَالَتْ "صَاحِبُ سَعَالٍ وَأَنِينِ". قَالَتْ "فَابْنُ
سَبْعِينَ؟"، قَالَتْ "أَكْتَبِيهِ فِي الضُّرَّاطِينَ!". قَالَتْ "فَابْنُ ثَمَانِينَ؟"،
قَالَتْ "أَنْتِ فِي حَرَجٍ إِنْ لَمْ تَسْكُتِي!".

İki cârîye arasında şöyle bir diyalog geçmiş: "Yirmili yaşlardaki bir genç için ne dersin?!", diğeri cevap vermiş: "Koklamaya doyum olmayan fesleğen!"; "Otuzlu yaşlar?!", "Çoluk çocuk sahibi bir aile reisi!"; "Kırlı yaşlar?!", "Hırpalayıcı ve hâlâ sert!";

⁹⁴ el-Ecvibetu'l-muskite, s.192.

⁹⁵ Muhâdarâtu'l-udebâ, III, 537-538.

“Ellili yaşlar?!”, “Evlenebilecek son demler!”, “Altmışlı yaşlar?!”, “Öksürüğü iniltisi eksik olmaz!”, “Yetmişli yaşlar?!”, “**Yellenenler listesine yazver!**”, “Seksenler?!”, “Çeneni kapamazsan işin beter mi beter!”⁹⁶.

‘Yellenme’nin bir rahatsızlıkla ilişkilendirilmesi ve gayr-i ihtiyari olarak sık sık vukuu, dinsel ritüellerden abdest konusunu ve ancak onunla ifa edildiğinde makbul olan namaz ibadetini akla getirmektedir. Arap kültür ve folkloru, bu konuyu da mizahi bakış açısıyla ele almıştır:

Bir bedevi yellendikten sonra bu haliyle camiye gelip namaza başlamak isteyince, durumun farkında olanlar müdahale etmişler. Bunun üzerine bedevi şöyle demiş. “Şayet her gaz kaçırışında abdest almam gerekecek olsa, bir kurbağadan veya balıktan ne farkım kalırdı!”⁹⁷.

Edebiyat eserlerinde verilen bilgilere bakılırsa, ‘yellenme’, bir kesim Arap topluluğunca uğursuzluk işareti olarak algılanmıştır. Ancak bu halk inancının ve algılama biçiminin yanlışlığının bazı anekdotlarda alaya alındığı görülmektedir:

Adamın birine, “Sakin yelleneyim deme! Yellenme uğursuzluk sebebi sayılır!” denildiğinde, şu karşılığı vermiş, “Eğer yellenme bir uğursuzluksa, o uğursuzluğu içimde tutmamam daha doğru olmaz mı?”⁹⁸.

Benzer konulu bir hikaye de Cuhâ’ya nispet edilmektedir:

Bir gün Cuhâ’nın bulunduğu bir mecliste yellenmeden söz açılmış ve bunun bir uğursuzluk işareti olduğu yorumları yapılmış. Cuhâ, “Uğursuzluk bunun neresinde?” diye sormuş. Orada bulunanlar, “(Öyle deme!) Onun yüzünden cemaat dağılır, dirlük düzen târumâr olur!” demişler. Bunun üzerine Cuhâ, “Bu söylediğiniz mesnetsiz bir laf!” deyip eklemiş, “Hapishanede mahkûmlar her Allah’ın günü, sabah akşam os...yorlar ama yine de bu onların beraberliğini bozamıyor!”⁹⁹.

Yellenme teması, manzum olarak da oldukça yoğun işlenmiş bir konudur. Aşağıdaki dizede, Hz. Süleyman’ın havayı ve rüzgârı emri altına alışı ve ona hükmedişi ile, buna karşılık, kişinin kendi gazına hakim olamayışı arasındaki ironik zıtlık bir nükte vesilesi yapılmıştır. Ancak dizeler kadar, yaşanmış bir hadiseye işaret eden hikayenin bizzat kendisi de kayda değer bir ahlaki davranış normu sunmaktadır:

⁹⁶ Nesru’l-durr, IV, 188.

⁹⁷ et-Tezkiratu’l-Hamdüniyye, IX, 433.

⁹⁸ Nesru’l-durr, VI, 354; Muhâdarâtu’l-udebâ, III, 535; et-Tezkiratu’l-Hamdüniyye, IX, 432.

⁹⁹ Muhâdarâtu’l-udebâ, III, 535; el-Basâir ve’z-zehâir, V, 106.

Hudayrî adında bir fakih, Sâhib b. Abbâd'ın (ö. 385/995) gece derslerine iştirak ediyordu. Bir gün Hudayrî, ders sırasında uykusuna yenik düştü ve hafifçe yellendi. Meclistekilerin fark etmesi üzerine yerin dibine geçen Hudayrî utancından bir daha derslere devam edemez oldu. (Hudayrî'nin, meseleyi fazla abarttığını düşünen) Sâhib, onu yeniden sohbete davet etmek üzere kendisine şu dizeleri yazıp gönderdi:

قُلْ لِلْخُضِيرِ لَا تَذْهَبْ عَلَى خَجَلٍ   لِحَادِثٍ كَانَ مِثْلَ النَّايِ وَالْعُودِ
فَإِنَّهَا الرِّيحُ لَا تَسْتَطِيعُ تَحْبِسُهَا   إِذْ أَنْتَ لَسْتَ سُلَيْمَانَ بْنَ دَاوُدَ

Hudayrî'ye söyle: Sakın ola utanıp da gitmesin,
Ney veya üd sesini andıran bir ses çıkardı diye!
O sadece, zaptı mümkün olmayan bir rüzgâr idi,
Ayrıca o, (rüzgâra hükmeden) Davud oğlu Süleyman da değil ya!¹⁰⁰.

Tematik bakımdan yukarıdaki anekdotla aynı kategoride değerlendirilebilecek bir rivayet de şöyledir:

Muti' b. İyâs'ın (ö.85/169 - 704/785) birlikte oturup kalktığı bir Arap dostu vardı. Bu zât bir gün Muti'n yanında gazını kaçırdı ve mahcubiyetinden ötürü bir daha onun meclisine uğrayamaz oldu. Muti', dostunun kayıplara karışmasının sebebini öğrendiğinde bir mektup kaleme alarak şu satırlarla onu teselliye çalıştı:

أَظْهَرْتَ مِنْكَ لَنَا هَجْرًا وَمَقْلِيَةً   وَغَبْتَ عَنَّا ثَلَاثًا لَسْتَ تَعْشَانَا
هَوْنٌ عَلَيْكَ فَمَا فِي النَّاسِ دُوْ إِبِلٍ   إِلَّا وَأَيْنُفُهُ يَشْرُدْنَ أَحْيَانًا

Aramıza hicrân ve dargınlık perdesini gerdin,
Ve üç gündür kayıplara karışıp semtimize uğramaz oldun,
Ama sen (mâlum şeyi) derd etme!
Zira bilirsin ki, her deve sürüsünden zaman zaman dişiler kaçar!¹⁰¹.

Anonim bir rivayette, gayr-i ihtiyari yellenmenin ne kınanacak bir şey olduğu, ne de sahibini mahcup duruma düşürmediği, aksine bunun son derece fitri bir durumu yansıttığı teması yarı ciddi yarı mizahi bir tonda işlenmiştir:

¹⁰⁰ *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, IX, 435. Kısmen farklı bir rivayet için bkz. *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 540. Daha önce Hz. Peygamberin, uyku ile yellenme arasındaki ilişkiyi özgün bir teşbihle dile getirdiğinden söz edilmişti (bkz. 18 no'lu dipnot). Nitekim o hadisi nakleden Ebû Ubeyd, bir gün kendisi de bir mecliste sızıp kaldığı sırada yellenmiş ve o da kendisini şöyle savunmuştur: "İşte bu olay da, hadis-i şerifin manasının doğru olduğunu gösteriyor". *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 537.

¹⁰¹ *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, VIII, 330.

Genç bir kız yaşlı bir adamın yanında yürüyormuş. Acele edeyim derken gazını tutamayıp yellenivermiş. Yaşlı adamın “Sübhânallah!” diyerek hayretini izhar etmesi üzerine, genç kız durmuş ve başlamış azara: “Seni rezil, seni menfur herif seni! Sanki prangaya mahkûm edilmiş bir köle gibi pek bir derinden Sübhânallah dedin. Bunu neden yaptın?! Senin yolunu mu kestim? Yakana mı yapıştım? Namusuna dil mi uzattım? Şerefini iki paralık mu ettim? Sana ait bir şeye el mi uzattım?! Yürü git şimdi, Allah yâr ve yardımcın olmasın inşallah!”.

Kızın bu sözleri üzerine yaşlı adam, sanki yellenen karşısındaki değil de kendisiymişçesine mahcup olmuş¹⁰².

Bir gaz hadisesinin gizlenmesinin lüzumu üzerine öğüt verici birtakım rivayetlerin zamanla anekdotik boyut kazandığı görülmektedir. Sözgelimi, bir kimsenin yellenmesine şahit olanın, böyle bir kazayı hiç olmamış sayması, etik ya da edebe uygun bir davranış olarak kabul edilmekle birlikte, tarihsel bir anekdotta, bir arkadaşının zaafını ifşa etmekten çekinmeyen bir idâreciyle (Muâviye) ilgili şu ibretlik hadise anlatılmaktadır:

Bir gün Ebu'l-Esved ed-Düeli (ö. 69/688), Muâviye b. Ebü Süfyân (ö. 60/680) ile baş başa sohbet ettiği sırada yellenmiş. Muâviye gülümsemiş, Ebu'l-Esved de “Hazret! N'olur bundan hiç kimseye bahsetmeyin!” diye ricada bulunmuş ve oradan ayrılmış. Bu olayın hemen arkasından Amr b. Âs (ö. 43/664), Muâviye'nin huzuruna girmiş, Muâviye de az önce olan hadiseyi kendisine anlatmış. Daha sonra Amr, Ebu'l-Esved'le karşılaşınca “Demek halife hazretlerinin makamında yellendin hâ!” diye takılmış. Ebu'l-Esved derhal halifenin huzuruna dalmış ve ona “Sizden bunu kimseye anlatmamanızı ricâ etmemiş miydiniz?” diyerek sitemini dile getirmiş. Muâviye “Bir tek Amr'a söyledim” deyince, Ebu'l-Esved “Zâten ben de onun duymasından çekiniyordum” demiş ve eklemiş “Anlaşılan sen hilâfete lâyük bir kimse de değilmişsin. Muâviye “Nedenmiş o?!” diye itiraz edince de o meşhur sözünü söylemiş “Bir dostunun yellenme zaafını gizleyemeyen bir adama, bir milletin parası ve canı (devlet sırları) nasıl emânet olunur?”¹⁰³.

Aslında, bu tema, klasik Arap toplumunun değişik kesimlerince, bir meramı ifâde aracı olarak hep tercih edilmiştir. İlk dönem zühd anlayışının ve tasavvufi yaşam biçiminin temsilcilerinden Hasan el-Basrî

¹⁰² *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, IX, 431-32.

¹⁰³ *Ensâbu'l-eşrâf*, V, 33; *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, III, 164; Bu hikaye, benzer kurgu ve lafızlarla şu kaynaklarda da geçmektedir: *Hayâtu'l-hayavâni'l-kubrâ*, I, 318; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât (I-XIX)*, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, nşr. Ahmed el-Arnaût, Turki Mustafa, I. Baskı, Beyrut, 2000, XVI, 308; *Simtu'l-leâlî*, I, 417.

(ö. 110/728), dünya malına ve dünyevî işlere kayıtsız kalmayı bile, ilginçtir ki, böyle bir mevzu üzerinden dile getirmiştir:

Bir gün, Hasan el-Basrî, üzerinde değerli bir elbise olan bir adam görmüş. Yanındakilere, “*Bu adam ne iş yapar?*” diye sormuş. “*Yellenir durur (yani hiçbir iş yapmaz, yan gelir yatar!)*” cevâbını alınca, o da, “*Zaten şu fânî dünya, bundan daha fazlasına lâyık değil!*” karşılığını vermiş¹⁰⁴.

Esasen bu temanın daha müttekâmil biçimde işlendiği anekdotik bir rivayete, İsmâil Hakkı Bursevî'nin (1652-1725) *Rûhu'l-beyân* tefsirinde rastlamaktayız:

Rivayete göre, kralın biri hastalanmış ve karnındaki gazı çıkaramaz olmuş. Durumu giderek kötüleştiğinden ölümünü beklemeye başlamışlar. Kral, “*Her kim benim bu sıkıntımı giderirse tâcını tahtını kendisine terkedeceğim*” diye vaatte bulunmuş. Haberi duyan Allah dostlarından biri kralın huzuruna varmış. Tedavi için elini kralın karnı üzerinde birkaç defa gezdirince, son derece pis ve kesif bir koku ortalığı kaplamış, kral da derhal şifâ bulmuş. Yeniden sıhhatine kavuşan kral, Allah dostu zata “*Ülkenin başına sen geç, ben kendimi bu görevden azlettim*” deyince, bu zat şu ibretlik sözü söylemiş: “*Değeri ancak iğrenç bir kokuya denk olan bir şeye ne ihtiyacım olur?! Ancak sen bundan şu dersi çıkar ki: Sahip olmakla gururlandığın şeyin kıymeti bundan fazlası değil!*”¹⁰⁵.

Nevâdir edebiyatının sözünü sakınmaz ve pervâsız tiplerinden bedevi ise, Hasan el-Basrî'nin yukarıdaki değerlendirmesinden daha ileri bir boyuta geçerek merâmını yellenmek suretiyle ifâde etmektedir:

Bedevinin biri, (yeni başlayacağı imamlık mesleğinde) hutbe irât etmek üzere minbere ilk çıktığında cemaatine şunları söylemiş: “*Allah'a yemin ederim ki, eğer sizler beni sayarsanız ben de sizi sayarım. Yok küçük görmeye kalkarsanız, bu*

¹⁰⁴ *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, IX, 431; *Nesru'd-durr*, VI, 355-356. Aşağı yukarı hikayedeki aynı temaya, ‘*dünyanın değersizliği*’ temasına vurgu yapan ve Hz. Ali ile ilişkilendirilen şu söze de birçok klasik kaynakta rastlamak mümkündür.

[لَكَانَتْ دُنْيَاكُمْ هَذِهِ أَهْوَنَ عَلَيَّ مِنْ عَفْطَةِ عَنَزٍ]

“Sizin şu dünyanızın, nezdimde, bir keçi zartası kadar kıymeti yok!”

en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser III, 519; *Tâcu'l-arûs*, “A-fe-ta” maddesi; *Lisânu'l-Arab*, “A-fe-ta” maddesi; *el-Mustaksâ fi emsâli'l-'Arab*, I, 447. Zikri geçen kaynakların tümünde, *عَفْطَةُ* terkibi *عَنَزٍ* *ضَرْطُهُ* (keçinin yellenmesi) biçiminde yorumlanmıştır.

¹⁰⁵ Bursevî, İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân* (X), Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabi, I, 344.

davranışınızın nezdimde şu yellenmem kadar kıymet-i harbiyesi olmaz!” demiş ve hemen arkasından sesli biçimde yellenmiş¹⁰⁶.

Yellenmenin özel bir mesaj içermesi konusu, bu vâdide değişik senaryolara imkân vermiş görünmektedir. Aşağıdaki rivayette, ‘yel’ ile ‘kopya’ arasında bir ilişki kurulmaktadır:

İki adam satranç oynamaya karar vermiş ve üçüncü bir kişiyi de aralarında hakem tayin etmişler. Hakeme, oyundaki hamlelere dair en ufak bir imada bulunmama şartı koşulmuş, zaten hakem de iki tarafı tanımıyormuş. Oyun sırasında hakem, oyuncuların birinin lehine bir ‘rok’ hamlesini fark etmiş. Verdiği sözden ötürü kendisini tutmaya çabalamışsa da sonunda dayanamamış ve ‘zaaart’ diye patlamış. Oyuncu durumu fark edip hemen rok yapmış ancak rakibi oyunda kopya verildiğini iddia ederek Ebû Bekir es-Sûlî eş-Şatrançî’nin (ö. 335-946) hakemliğini talep etmiş. es-Sûlî’nin bu olayla ilgili yorumu şöyle olmuş: “Şayet hakeminizin, daha önceden bu gibi meclislerde buna benzer bir vukuatı (yellenmesi) vardiysa, bu bir kopya sayılamaz. Ancak bundan evvel böyle bir vukuatı söz konusu değilse o taktirde bu apaçık bir şike kabul edilmelidir¹⁰⁷.”

Tarihte, yellenmesi meşhur bazı kimselere özel lakaplar verildiği de görülmektedir. Hâtim er-Riş ed-Darrât bunlardan biridir. Onun, böyle bir lakapla anılmaktan rahatsız olmadığı, hatta bir anekdotta bunun kendisi için bir avantaj teşkil ettiği bile anlatılmaktadır:

Bir gün Halife Me’mûn (ö. 218/833), Hâtim er-Riş’e -ki kendisi kelimenin tam anlamıyla bir gaz makinesiydi- “Sen, ey yellenenlerin emiri (أَمِيرَ الصَّرَاطِينِ)” şeklinde hitap edince, o da şunları söylemiş: Eğer ben -dediğiniz gibi yellenenlerin emiri isem, benim saltanatım sizinkinden daha kapsamlı demektir! Zira, (saltanat noktasındaki) güven ve sadakat -bütün herkesin güvenini sağlayamayacağınızdan- sınırlı bir niteliktir, halbuki yellenme umuma şamil bir özelliktir!¹⁰⁸.

Konu mizah olunca, rasyonelliğin sınırları zorlanarak, yellenmenin gücü ve şiddeti de anekdotlara konu edilmiştir. İçinde, Halife Mutasım’ın adının geçtiği bir hikayede, kendisini ‘yellenenlerin en yetkini (أَحَدُ الصَّرَاطِينِ)’ olarak tanımlayan bir şahsın, yellenmesinin tazyiki ile

¹⁰⁶ *et-Tezkiratu’l-Hamdûniyye*, VI, 305.

¹⁰⁷ *Nesru’d-durr*, VI, 356.

¹⁰⁸ *Nesru’d-durr*, VI, 354.

pantolonunun dikişlerini sökebildiği; bir başka profesyonelinse, yellenmek suretiyle açık bir kapıyı kapatabildiği rivayet olunmuştur¹⁰⁹.

Öyle anlaşılıyor ki, ‘yellenme’ teması, Arap kültürü kaynaklarında hemen her bakımdan incelenmiş görünmektedir. Mizah kapsamında değerlendirilebilecek bir rivayette, yel ile güzel koku arasında tesir süresi bakımından bir mukayeseye gidildiği dahi görülmektedir:

Ebû Hafs el-Varrâk'a, “Neden yelin kokusu zâil olur gider de, güzel koku insan üzerine sinip kalır” diye sorulunca, şu yanıtı vermiş:

إِنَّ لِلْبَاطِلِ جَوْلَةً ثُمَّ يَضْمَحِلُّ؛ وَلِلْحَقِّ دَوْلَةٌ لَا يَنْخَفِضُ وَلَا يَذَلُّ.

Batıl belli bir süreliğine ortalıkta dolaşsa da sonunda sönerek kaybolur; hak ise yerinde sâbit kalır, ne zayıflar ne zâil olur!¹¹⁰

g. Yellenme ve pişkinlik

‘Yellenme’ konulu rivayetlerin bir kısmında, yellenen kimsenin hazırcevap oluşuna bağlı olarak pişkinlikle verilen cevaplar ele alınır. Çok sayıdaki rivayette, كُلُّ إِسْتِ ضَرْوُطٌ “Her k...ç yellenir” ya da كُلُّ جَوْفِ ضَرْوُطٌ “Her karından gaz çıkar” biçiminde klişevâri birtakım cümleler yer almaktadır ki, esasen bunlar, gazı salan hikaye karhamaının savunma maksadıyla kullandığı şablonlardır. Buna ilişkin bir anekdot şöyledir:

Rivayete göre, Muğire b. Şu'be (ö. 50/670) vaaz için minbere çıkmaya çalıştığı sırada yellenmişti. Hemen elini kaldırıp kendi k...çına bir şaplak indirdi ve (meşhûr mazeret cümlesi olan) كُلُّ إِسْتِ ضَرْوُطٌ “Her dübür yellenir” sözünü söyledi. Sonra da minberden inerek abdestini aldı ve yeniden minbere çıktı¹¹¹.

¹⁰⁹ *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 536. Her iki durum da abartılı görünmektedir. Ancak mizah konulu bir edebiyatta böyle bir abartıya hoşgörüle bakılabilir. Son yıllarda, Türk sinemasının efsaneleşen mizah karakterlerinden Recep İvedik'in 1. bölümündeki yellenmeye dair bir sahne de, benzer bir abartıyla ele alınmıştır.

¹¹⁰ *Muhâdarâtu'l-udebâ*, II, 545.

¹¹¹ *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, IX, 432.

Keza, şairin aşağıdaki beytinde de buna yakın savunma biçimi görülmektedir¹¹²:

الرَّيْحُ فِي الْجَوْفِ لَيْسَ عِنْدِي لَهُ دَوَاءٌ سِوَى الضُّرَاطِ

Karnımdaki gazın bir tek devâsı var: salıvermek.

Bazı nevâdir koleksiyonlarında tekrarlanan aşağıdaki hikaye ise, meydana gelen yellenme kazası sebebiyle, en küçük bir mahcubiyet dahi hissetmeden zor durumu atlatmanın güzel bir örneğini vermektedir. Şöyledir rivayet:

Şehirli bir adam bir arsa satın almış ve inşaatı yapacak olan ustaları etrafına toplayıp evin plânını anlatmaya başlamış. Birkaç adımlık bir mesâfe yürüyüp, “Buraya çardak yaparsınız” demiş, birkaç adım daha yürümüş, “Buraya kileri inşa edersiniz!”, birkaç adım daha atacak olmuş ki âniden yelenli vermiş. (Herkesin dikkatinin üzerinde yoğunlaştığını fark eden adam) aceleci bir edâ ile “İşte tam bu noktaya da kenefi yaparsınız!” demiş. Orada bulunan herkes gülmeye başlayınca, kazanın neden olduğu mahcubiyet atmosferi de kendiliğinden zâil olmuş¹¹³.

Halife veya vali gibi bir devlet büyüğünün ya da liderinin huzurunda yellenen kişi ise, ancak ince mizah anlayışı sâyesinde bu küçük düşürücü durumdan sıyrılabilir. Burada hazırcevaplık vasfı, huzurda yellenen kimseyi utanç verici durumdan kurtarıp affettirdiği gibi, ayrıca ona mükafaat temin eden bir vesile de olabilmektedir:

[1]

Bir gün, bir bedevi, Haccâc b. Yusuf’un (ö. 95/714) huzuruna gelerek, o yıl kabileyi kasıp kavuran kıtlık belâsından dem vurmaya başlamış. Ancak, bir ara kendisini öylesine kaptırmış ki, (el-kol hareketleri yapayım derken gayr-i ihtiyari) yelenli vermiş ve hemen eklemiştir: “Allah emîrimizin işlerini rast getirsin! (Az önce duyduğunuz) bu şey de, bu yıl âرز olan başka bir belâ!”. Adamın hazırcevaplığına hayran kalan Haccâc, “Kol demiri, kapının arkasında nasıl (sağlam) duruyorsa, bu bedevinin zartası da söylediği yalanın arkasında o kadar sağlam duruyor!” diye iltifatta bulunmuş, sonra da kendisine para ve hilat verilmesini emretmiş¹¹⁴.

[2]

Bir bedevi heyetin reisi, huzurunda bulunduğu emîre övgüler

¹¹² Muhâdarâtul-udebâ, III, 535.

¹¹³ Muhâdarâtul-udebâ, III, 539; et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye, IX, 435.

¹¹⁴ et-Tuyûri, el-Mubârek b. Abdulcebbâr, et-Tuyûriyyât (I-IV; 17 Cüz), 2004, VII, 42; Nesru'd-durr, VI, 358; Muhâdarâtul-udebâ, III, 539; et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye, IX, 432.

yağdırdığı sırada kendine hakim olamayıp yellenivermiş. Hemen yarım vaziyette başını arkasına doğru çevirip “Gerçi, böylesine ihtişam sahibi bir emir, bütün uzuvlarla methedilmeyi hak ediyor. Ancak, bu ulvî görevi deruhte eden lisan devredeyken sen konuşma!” diyerek poposunu azarlamış. Bedevinin pratik zekâsına ve muzipliğine hayran kalan emir, heyetin bazı ihtiyaçlarını görmüş¹¹⁵.

‘Yellenme’ hadisesinin yol açtığı mahcup edici durumun hayret uyandırıcı bir hazırcevaplılık ve pişkinlikle karşılanması, en çok namaz esnasında meydana gelen yellenme vakaları sonrasında görülmektedir. Bir başka ifâdeyle, gazını tutamamanın özellikle cami içerisinde ve ibadet esnasında gerçekleşmesi, hikayedeki dramayı zirveye taşıyan bir unsur olmakta, bu da mizah değeri yüksek anekdotlara kaynaklık etmektedir. Birçok klasik kaynak, bu konuda şöhret bulmuş olan anekdotları bize aktarmaktadır. Rivayetler içerisinde tarihsel bakımdan en geriye gideni, hiç şüphesiz tamahkârlığı ile bilinen Eş’ab’a ait olanlardır:

Bir defasında Eşab namaz sırasında yellenmişti. Muzip rakipleri hemen kendisine “Ne o? Namaz sırasında yelleniyor musun yoksa?” diyerek onu sıkıştırmak istediler. Bunun üzerine o, şöyle bir cevap verdi: “Allah’ın azameti karşısında yellenmeyen bir k...çtan ne hayır umarsın?”¹¹⁶.

Muhannes ed-Delâl’e nispet edilen aşağıdaki hikayede de yaklaşık aynı tema işlenmektedir:

Bir cemaate iştirak eden Muhannes ed-Delâl, namaz sırasında yellenince, başını (rükûdan) kaldırıp şöyle demiş: “Allahım! Bedenininkin yukarıyla da aşağısıyla da seni tesbih ve takdis ediyorum!”. Onun bu sözünü duyan cemaat kontrolü kaybederek gülüşmeye başlamış (ve namazı bozmuş)¹¹⁷.

Ud çalmakta olan câriyelere yellenmesiyle eşlik eden, bununla da kalmayıp zartanın musikîden daha keyif verici olduğunu iddia eden Kâtib Saîd b. Humeyd, özellikle böyle bir davranış sonrasında mahcubiyet ortamını dağıtacak mazeretler bulma hususunda mahirdi. Nitekim bir defasında, Ebû Heffân’ın yanında gümbürtülü bir şekilde yellenmiş, arkasından da bu davranışının mazur görülmesi için Kur’an’dan şu âyeti okuyuvermişti:

﴿مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْتَهُ كَالرَّمِيمِ﴾

(Öyle bir rüzgardır ki) önüne çıkan her şeyi toz gibi savurur. (Zâriyât:42)

Ebû Heffân’ın da bu espriye “Efendim yeter Allah aşkına! Bakın

¹¹⁵ Nesru’-d-durr, VI, 357-58; et-Tezkiratu’l-Hamdüniyye, IV, 80; Hikayenin farklı bir versiyonu için bkz. Muhâdarâtu’l-udebâ, IV, 872.

¹¹⁶ el-Basâir ve’z-zehâir, VI, 229.

¹¹⁷ el-Eğânî, IV, 1491; Muhâdarâtu’l-udebâ, III, 538; et-Tezkiratu’l-Hamdüniyye, IX, 423.

beni tâ Sa'lebiyye'ye uçurdunuz!" sözüyle karşılık verdiği rivayet olunmaktadır¹¹⁸.

Toplum içerisinde gayr-i ihtiyari yellenen kimselerin, bu mahcup edici durumdan sıyrılmak için ortama uygun bir âyetten medet ummaları veya Kur'ân nassının böyle bir alanda ustaca kullanımı zaman zaman karşılaşılan bir durumdur. Hâlihazırdaki komik vaziyetin, içerisinde ve manasında ciddiyet bulunan bir âyet-i kerime ile ilişkilendirilmesi mecliste bulunanları güldürmekte, bu sayede sözü edilen hadise görmezden gelinmektedir. Yukarıdaki örneğe ilave olarak, Kur'an'dan bir âyete telmihte bulunmak suretiyle ortamın havasını değiştiren ve kişiyi mahcup durumdan kurtaran, zekâ ürünü birkaç çarpıcı anekdota daha yer vermek istiyoruz:

[1]

Bir mecliste, yaşlı bir adamcağz kendine hakim olamayarak herkesin duyacağı biçimde yellenivermiş. Sonra da durumu kurtarmak gayesiyle şu ayeti okumuş:

﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾

İstisnâsız, hiçbir şey yoktur ki Allah'ı tespih ediyor olmasın. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız (İsrâ:44).¹¹⁹

[2]

(Yakınları), hasta vaziyetteki Halife Mansur'u (ö. 158/775), "Fılan kimse bir mecliste yken kendini tutamayıp gazarı koyuvermiş. Aman sen dikkat et!" diye uyarılmışlar. Buna karşılık o da şöyle demiş:

﴿ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ﴾

Bu, Allah'ın bir nimetidir ki, onu dilediğine verir! (Cuma:4)¹²⁰

[3]

İmamın biri terâvih namazında Yusuf suresini okuyormuş. Bir ara karnında şiddetli bir gaz sancısı hissetmiş. Surenin,

﴿قَالَتِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ﴾

Aziz'in karısı dedi ki. (Yusuf:51)

kısmına geldiğinde yanlılıkla rükûya gitmiş, ancak kendini tutamayarak gürültülü bir şekilde yellenivermiş. Arkasındaki cemaatten birisi âyetin devamını okumuş:

¹¹⁸ Nesru'd-durr, VI, 354.

¹¹⁹ Muhâdarâtul-udebâ, III, 539.

¹²⁰ Nesru'd-durr, VI, 354.

﴿الآن حَضَّصَ الْحَقُّ﴾

Hakikat şimdi ortaya çıktı (Mesele şimdi anlaşıldı) (Yusuf:51)¹²¹

[4]

Adamın biri Sâhib b. Abbâd'ın huzurunda gayet çirkin bir sesle,

﴿وَالْعَادِيَاتِ﴾

Suluk soluğa sûratle koşanlar. (Âdiyât:1)

-şeklinde başlayan- Âdiyât suresini okumaya koyulur. Sâhib, uyukluyormuş gibi yaparak okuyuşu beğenmediğini hissettirmek ister. Bu sırada hafız sesli biçimde yellenir. Abbâd hemen gözlerini açar ve lafi yapıştırır: “Âdiyât’la uykumu getirdin,

﴿الْمُرْسَلَاتِ﴾

Ard arda salıverilenler! (Mürselât:1)

ile de beni uykumdan ettin!”¹²².

Dinî metinlerin, yellenme gibi bir konuda dahi mizahi bir üslupla yorumlanıyor ve çağlar boyu nesilden nesile aktarılıyor olması, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir noktadır. Bu durum, mizah açısından gayet sofistike bir espri anlayışına işaret ettiği gibi, klasik devir ilim adamlarının bu husustaki hoşgörü kalitesini de yansıtmaktadır.

Bazı rivayetlerde ise, kaza eseri salınan bir gazın mahcubiyetinden kurtulmak için hikaye kahramanının hüsn-i ta’lil yaparak durumu atlatmaya çalıştığı görülmektedir. Aşağıda yer alan tarihsel anekdotta bunun güzel bir örneği yer almaktadır:

Rey şehrinin önde gelen kâtiplerinden birisi anlatıyor: Horasan ordusunun kumandanı İbn Karatekin (ö. 647/h.) vefât ettiğinde yerine Yenâl İzz’ adında birisi geçmişti. Biz bir gün bu zâtın yanında iken postacı gelerek “Ey emîr! Rüküddevle Rey şehrine göz dikti ve İsfahan’dan hareket ederek Sîn beldesine kadar ulaştı” şeklinde bir haber ilettili. Bunu duyan Yenâl İzz (tadı kaçtığı için) biraz gerildi ve bu sırada gayr-i ihtiyari yelleniverdi. Hemen toparlanıp oturuşunu düzeltmeye kalkıştığında ise ikinci, üçüncü ve dördüncü defa gaz kaçırdı. Orada bulunan ulak “Rüküddevle bizden 80 fersahlık mesâfede (o kadar da korkmaya gerek yok)” deyince Yenâl İzz şu karşılığı

¹²¹ Nesru'd-durr, VII, 163.

¹²² Muhâdarâtu'l-udebâ, I, 289.

verdi: “Korkudan mı yellendiğimi zannediyorsun, pe...venk!
Bilâkis, öfke sebebiyle k...çından soluyorum!”¹²³.

Aşağıdaki rivayete bakılacak olursa, ‘zarta’, densiz ve yordamsız bir adamın gözünde, aralarının soğuk olduğu zevcesiyle aralarını ısıtacak (!) bir kur vesilesi olmaktadır:

Bir adam, karısının yanında (kasten) yellenmiş. Karısı “Hiç utanman yok mu senin?” diye azarlayınca adam “Yegâne arzum aramızdaki sıcaklığı (muhabbeti/samimiyeti) artırmaktı!” diyerek (güyâ) kendisini savunmuş¹²⁴.

h. Yellenmeyi gizleme teknikleri ve yellenmenin yüze vurulması

Bir ortamda kazara yellenen kişiyi en tedirgin eden şey, çevreden birilerinin bundan haberdar olması ihtimalidir. Zira, böyle bir kazayı görmezden gelme ve hiç olmamış sayma hususunda herkes aynı hassasiyette olamamaktadır. Kazaya uğrayan kişinin, bunun ne kadar insani bir hal olduğunu söyleyerek durumu kurtarmaya çalışması, ifşa hususunda bazen rakiplerini daha bir tahrik etmektedir:

el-Medâini’nin (ö. 228/843) bir uşağı vardı. Birgün masaj yapması için onu yanına çağırdı. Uşak masajı tam bitirip vücudu gevşettiği sırada Medâini yelleniverdi. Bunun üzerine hemen durumu kurtarmak için “Sübhânallah! İnsanoğlu ne âciz bir mahluk böyle!” dedi. Ancak uşak vakit kaybetmeden ekledi “Ve de ne os...ruklu!”¹²⁵.

Bazen ‘yellenme’ hadisesi, onu kamufle etmeye imkân verecek bir ortamda veya koşullarda (sözgelimi, çalgılı bir mekanda ya da öksürük veya aksırıkla ardışık olarak) gerçekleşir¹²⁶. Doğal olarak bu durum, çoğu zaman yellenenle onu duyma ihtimali olanlar arasında gizli bir rekabet doğurur. Aşağıdaki hikayede, böyle bir kazanın, zaman zaman ona şahit olanlar tarafından acımasızca nasıl kullanıldığını görmekteyiz:

Ebü Heffân anlatıyor: Bir eğlence meclisindeydik, bizimle birlikte şarkıcı bir câriye de vardı. Bulduğumuz hâne sahibi bu kıza aşıktı. Ancak bu kız, âşığına türlü oyunlar oynar, buna karşın başkalarına şaka yollu takılarak, sırnaşarak, hatta cilve

¹²³ *et-Tezkiratu’l-Hamdüniyye*, II, 494.

¹²⁴ *el-Basâir ve’z-zehâir*, VII, 24.

¹²⁵ *Nesru’d-durr*, VI, 359.

¹²⁶ Câhız, *Kitâbu’l-hayevân*’ında, *Hiletu Ebi Ka’b el-Kâss* başlığı altında, mükellef ikramlar sebebiyle karnı iyice gaz yapan bir kussasın, yellenmesini gizlemek için birtakım dinsel ritüelleri (cami cemaatinin getirdiği tekbir ve tehlilleri) ustaca nasıl kullandığını anlatır. Câhız, *Kitâbu’l-hayavân (I-VIII)*, nşr. Muhammed ‘Abdusselâm Hârûn, Dâru’l-cil - Dâru’l-fıkr, Beyrut, 1988, III, 24.

yaparak sevgilisini kıskançlıktan deliye, gününü de Cehenne-
me çevirirdi. İşte bu şarkıcı kız icrâ sırasında elindeki mızrapı
yere düşürdü, almak için eğildiğinde orada bulunan herkesin
işiteceği şekilde yellendi. Kız öyle utanmıştı ki ne diyeceğini
bilemeyerek âşığının yanına geldi ve “*Senin için hangi parçayı
çalmanı istersin, sevgilim?*” diyerek bir an önce ortamın hava-
sını değiştirmeyi arzuladı. Ancak (uzun zamandan beri kendi-
sini üzdüğü) sevgilisi bu fırsatı kaçırmayarak çalmasını istediği
parçanın giriş sözlerini kendisine okudu:

يَا رِيحُ، مَا تَصْنَعِينَ بِالْدِّمَنِ كَمْ لَكَ مِنْ مَحْوٍ مُنْظَرٍ حَسَنِ

Ey rüzgâr, gübrelikte ne yapıyorsun?

Ki nice güzel manzara seninle berbâd oldu!¹²⁷

Sevgilisi de dahil mecliste bulunan herkes gülmeye başlayınca
kız ağlayarak meclisi terk etti. Zira kızcağızın şarkı sözlerini
duyduğundaki utancı, yellenmesi sonrasındaki mahcubiyetin-
den çok daha şiddetli olmuştu¹²⁸.

Savunma mekanizmalarından bir diğeri de, çıkan gaz sesinin,
başka bir nesneye ait olduğunu vakit kaybetmeden ileri sürüvermektir.
Ancak, rakiplerin buna kanması her zaman mümkün olmaz:

Bir defasında, Sâhib b. Abbâd'ın meclisinde arkadaşlarından
birisini yellenmiş. O sırada adam, (eski sayılabilecek, tahtaları gı-
cırdamaya başlamış) bir sedirin üzerinde oturmakta imiş.
Adamcağız büyük bir mahcubiyet içerisinde, “*Bu ses altında-
kinin -yani sedirin veya divanın- sesidir (هَذَا صَرِيرُ السُّحْتِ)*”
diyerek kendisini savunmaya kalkışmış. Bunun üzerine Sâhib

¹²⁷ Bu beyit, Arap şiirinin *atlâl* temasını işleyen seçkin parçalarından birine ait olup, halife Hârûn Reşid'in büyük beğenisini kazanması dolayısıyla ölümsüzleşmiştir. Esasen ilk şatırdaki *'dimen'* sözcüğü *'kabileli göçebe bir yaşam süren sevgilinin arkasında bıraktığı kalıntılar, harabelikler'* anlamına gelmekte ise de, nükteyi yapan kişi burada kelimenin ikinci manası olan *'gübrelik'*e telmihte bulunmuştur. Bu beytin altında yer alan beyitler de kızın aleyhine yorumlanabilecek şekilde devam etmektedir:

يَا رِيحُ، مَا تَصْنَعِينَ بِالْدِّمَنِ كَمْ لَكَ مِنْ مَحْوٍ مُنْظَرٍ حَسَنِ
مَحْوَاتِ آثَارِنَا وَأَحْدَثِ آثَارًا بِرُبْعِ الْحَبِيبِ لَمْ تَكُنْ

¹²⁸ *Eğânî*, XXVII, 9289; *et-Tezkiratu'l-Hamdüniyye*, VII, 249; el-Kayravânî, *Muhtârât min kutbi's-surûr fi vasfi'l-enbize ve'l-humûr*, el-İntişâru'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 2008, s.226; *Nesru'd-durr*, VI, 359; İbnu'l-Mu'tezz, *Tabakâtu's-şuarâ*, nşr. Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Dâru'l-maârif, Mısır, s.374.

şu nükteyi yapmış: “*Evet, o ses altındakinin -yani poponun- sesidir (هَذَا صَرِيرُ التَّحْتِ)*!”¹²⁹.

Ne var ki yellenen kimsenin, kuşku götürmeyecek bir netlikte olduğunu düşündüğünde, bu davranışını itiraf ettiği de görülmektedir:

Adamın biri önce aksırmış, ardından da kendini tutamayarak yellenmiş. Yanındakilerden biri, arkadaşının mahcubiyet duymaması için, -sadece aksırığını işitmişçesine- “*Yerhamukellahl!*” demiş. Yellenen, “*Ne yalan söyleyeyim yellendim!*” diye itiraf edince, arkadaşısı cesâret bularak “*Vallahi doğru!*” demiş¹³⁰.

Yellenmenin itirafı meselesi, bazı kaynaklarda, mutlak anlamda dürüst bir davranış örneği olarak da sunulmuştur. Nitekim, Hz. Ömer’in ve Haccâc b. Yusuf’un minberde iken yellenmeleri üzerine bunu açıkça itiraf etmeleri bu kabil bir bilgidir. Yine kaynakların belirttiğine göre, her ikisi de, bunun fitrî bir hadise olduğuna işaret etmekle yetinmiş, herhangi bir mahcubiyet hissi izhar etmemişlerdir¹³¹. Bütün bunlara ilave olarak, bazı büyük zevâtın, Kabe gibi mukaddes mekanlarda dahi kendilerini sınırlamayarak yellendikleri rivayet olunmuştur¹³².

Özellikle edeb kitapları, böyle fitrî ve her insandan beklenebilecek bir hadisenin görmezden -daha doğrusu duymazdan- gelinmesini en doğru davranış olarak değerlendirmişlerdir. Bu bapta kaynaklar, *Tezkire* sahibi İbn Hamdûn’un (ö. 562/1167), Halife Mütevekkil’in (ö. 247/861) huzurunda yellendiğinden ve bu sebeple de çok rahatsız olduğundan söz etmektedir. Ancak halife “*Ben herhangi bir şey duymadım*” diyerek zor durumdaki muhatabını teskin etmiş, diğer çehrelerde de herhangi bir gülme emaresine izin vermemiştir¹³³.

Klasik Arap toplumunda, sohbet halkaları, ilim meclisleri, dost mahfilleri doğal olarak yellene temasını esas alan nevâdir mahsulleri için en münbit mekanlardı¹³⁴. Râgıb el-İsfehânî, böyle ilmi ve edebi

¹²⁹ *Nesru'd-durr*, VI, 355.

¹³⁰ *Nesru'd-durr*, VI, 355.

¹³¹ *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 537.

¹³² *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 535.

¹³³ *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 540.

¹³⁴ İlginçtir ki, felsefi ve akli bahislerin kelâm çerçevesinde ele alındığı ilim meclislerinde dahi, mevzu yeri geldiğinde bir şekilde bu temaya bağlanarak nitelikli anekdotlara zemin hazırlanmıştır. Aşağıda, seviyesi yüksek bir kelâm meclisinde yaşanan bir hadiseye dair ilginç bir anekdot sunulmuştur:

Kelâm âlimlerinden birine *nefs (can)* hakkında sorular soruldu ve o da *nefs*'i '*nefes*' olarak tarif etti. Daha sonra '*ruh*'tan soruldu, onu da '*rih*' (yani rüzgâr) olarak açıkladı. O sırada mecliste bulunanlardan biri hemen atılıp “*Demek oluyor ki, her nefes*”

seviyesi yüksek meclislerde, bir yellenme durumundaki uyarı usul ve yöntemlerinin son derece rafine olması gerektiğine işaret eder. O, *Muhâdarâtu'l-udebâ*'da bu konuya açtığı özel bir başlık (Yellenen kimseyi kinâyeli yoldan uyarma ve yellenmenin hiç duyulmadığı izlenimini uyandırma bâbı) altında şu komik ve ibretlik anekdotu nakleder:

Adamın biri, (müstehcen şakalarıyla meşhur) Müzebbid el-Medenî'nin bulunduğu bir mecliste kestirirken yellenmiş, orada bulunan herkes gülmeye başlamış. Adam bir süre sonra tekrar yellenince, Müzebbid, "İyice karanlık çökmeden uyardırın şu adamı" demiş. Adam uyandırılınca gördüğü şu rüyayı anlatmaya koyulmuş: "Valla nefis bir rüya gördüm, ava çıkmış ve iki yaban horozunu canlı olarak yakalamıştım. Sonra da onlarla dostluk kurup oyun oynamaya başladım". (Adamın sözü uzattığını gören) Müzebbid şöyle demiş: "Doğru söylüyorsun. Senin o iki horozunun ötüşü kulağımıza kadar geldi!"¹³⁵.

Yukarıda da belirtildiği gibi, uyku/uyuklama ve yellenme arasındaki ilişki pek çok klasik Arap nevâdirine konu olmuştur. Bu temanın işlendiği bir başka anekdot ta şöyledir:

Muhammed b. Zekeriyâ el-Ğallâbî (ö. 298/h.) anlatıyor: Akşam-yatsı arası bir vakitte Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin (ö. 255/869) yanında bulunuyorduk. Onun gözlerinde bir yorgunluk ve uyku alameti sezilmekteydi ki zaten arkasından da gazını kaçırdı. Daha sonra İbn Dayven bu olayla ilgili olarak şu beyitleri okudu:

إِنَّا سَمِعْنَا ضَرْطَةً أَفْلَتَتْ   مِنْ إِسْتِ سَهْلَانَ أَبِي حَاتِمٍ
فَأَفْرَعَتْ مَنْ كَانَ مُنْتَبِهًا   وَأَيَّقَطَتْ مَنْ كَانَ مِنْ نَائِمٍ
وَوَظَلَ أَهْلُ الْأَرْضِ فِي رَجَّةٍ   وَاعْتَلَقَ الْمَظْلُومُ بِالظَّالِمِ

Ebû Hâtim'in Sehlân dağı gibi kocaman k...cından öyle bir zarta işittik ki, uyanık olanı dehşete düşürüp uyumakta olanı da panikle ayağa dikti. Ve arkasından dünya üzerindeki ahâli büyük bir sarsıntıya kapıldı. (Kiyâmetin koptuğunu sanan) mazlumlar da -hak davası için- zalimlerin yakasına yapıştı.

---

alışımızda canımız, her os...rdüğümüzde da ruhumuz çıkıyor!" diye bir nükte yaptı. Bunun üzerine meclisteki herkes gülmekten yerlere yattı.

el-Basâir ve'z-zehâir, I, 123.

¹³⁵ *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 543.

Daha sonra İbn Dayven'in bu şiiri Ebû Hâtim'e okunduğunda o da şu yorumu yaptı "Meğer benimkisi zarta değil, İsrâfilin sûruymuş!"¹³⁶.

Zeki insanlar, yellenen kimseyi fazla rencide etmemek için bazen bu yüze vurmayı kinâyeli yollarla yaparlar. Aşağıda, bir değil iki bakımdan kusuru olan bir adam, böyle kinâyeli bir üslupla hicvedilmektedir:

Nefesi (ağız) kokan bir adam, bir işinin görülmesi için eşraftan birinin yanına getirilmiş. Eşraftan olan zat, (konuşmanın seyri içerisinde) adamın kulağına bir şeyler fısıldamak istemiş ancak o sırada muhatabının ağız kokusundan çok rahatsız olmuş. Konuşma bittikten kısa bir süre sonra, adam sessiz bir şekilde yellenivermiş. Adamın verdiği eziyet iki katına çıkınca, eşraftan olan zat dayanamayıp, "Kalk git, kötü kadının çocuğu seni! Allah seni bağışlasın! Anlaşılan zât-ı âilileri her iki bakımdan da nasipsizmiş!" diye haykırmış¹³⁷.

Tarihi bir gerçekliğe yaslandığı anlaşılan aşağıdaki rivayette ise, bu hususta kendisine yapılan iyiliğin (bir örtbas girişiminin) kıymetini takdir edemeyen bir insanın deşifre edilmiş hikayesi yer almaktadır¹³⁸:

Hâtim el-Asamm (ö. 237/851) esasen sağır bir insan değildi. Bir gün bir kadın arz-ı hâcet etmek için kendisine gelmişti. Ne var ki bu kadın, merâmını arz ederken (sıkıntıdan) yelleniverdi. Hâtim, kadını mahcup etmemek için ona sesini yükselterek konuşmasını söyledi. Kadın, Hâtim'in bu sözünü duyunca onun hemen hemen sağır olduğuna hükmetti ve rahatladı. Ancak Hâtim, (sağırlığını etrafa uçuracağından kuşku ettiği) bu kadının durumunu kendisi sağda solda anlatmaya başladı. Böylece, hakkında çıkacak olan '-Meğer Hâtim sağırmuş'- gibi dedikoduların da önünü almış oldu.

i. İki menfez/mahreç karşılaştırması: Ağız kokusu ve yel düalitesi

Yellenme teması, bazı nesir ve nazım örneklerinde, ağız kokusuna ilişkin eleştiri ile birlikte değerlendirilir ve böylece muhataba duyulan nefretin dozajı artırılmaya çalışılır. Bu konuyu ele alıp işleyen manzum bir örnekte, Ebu'l-Verd'in, arkadaşının oldukça iğrenç kokan nefesini dübür rûzgârı ile mukayese ettiği görülmektedir:

وَلِي صَاحِبٌ أَفْسَى الْبَرِيَّةِ كُلِّهَا يُشَكِّكُنِي فِيهِ إِذَا مَا تَنَفَّسَا

¹³⁶ el-Merzubâni'nin *Nûru'l-kabes*'indeki bu anekdot için bkz.

<http://www.islamicbook.ws/adab/nwr-alqbs-002.html> adresinden açılan sayfadaki 56 no'lu "Min ahbâri Hatim es-Sicistâni" başlığına.

¹³⁷ *Nesru'd-durr*, VI, 357.

¹³⁸ *Mirkâtu'l-mefâtih şerhu mişkâti'l-mesâbih*, III, 462.

تَحَوَّلَتِ الْأَنْفَاسُ مِنْهُ إِلَى اسْتِهِ   فَمَا أَحَدٌ يَدْرِي تَنْفَسُ أَمْ فَسَا!

Bir dostum var, kendisi mahlûkâtın en kötü kokanıdır,
Nefes alıp verdiği zaman şüpheye düşüyorum,
Adeta o, k...çından solumaktadır,
Bu yüzden bilemezsin, nefes mi alıyor, yoksa gaz mı salıyor?!¹³⁹

Aşağıdaki anekdotik rivayette de ağız kokusu ile yel arasında bir mukayeseye gidilerek bir değerlendirme yapılmıştır:

Kussastan biri “Allah’a şükredin ey cemaat!” diye hararetleli şekilde vaaz ederken cemaat kendisine “Neye şükredelim hoca efendi?” diye sormuş. O da şöyle bir yanıt uydurmuş: “Meselâ yellendiğinizde bunun kokusu çarçabuk dağılıp gidiyor ama nefesiniz kokuğunda bu ağızınıza sinip kalıyor. Ya bunun tam tersi olsaydı. Bu bile tek başına büyük bir lütuf ve nimet sayılmaz mı?”¹⁴⁰

Cem’u’l-cevâhir’de yer alan bir rivayette ise, ağız kokusu, yellenmesinden daha menfûr olan bir adamın, Ebû Heffân’ın durumu mizah çerçevesinde aktarılır:

Bir gün Ahmed b. Ebû Tâhir (ö. 280/893) ve Ebû Heffân bir içki meclisi kurmuşlar ve şarabın tümünü tüketmişlerdi. Bitişik evde, (maddî durumu hayli yerinde olan) Muallâ b. Eyyûb bulunuyordu. Ebû Tâhir (kafasında bir plân kurarak) Ebû Heffân’a “Sen ölü numarası yap, ben de kefen parası diye Muallâ’dan para koparayım” dedi ve sonra da Ebû Heffân’ın üstünü çarşafı örterek Muallâ’ya gitti. Orada şunları söyledi: “Allah size iyi günler göstere. Sana komşu olduğumuzdan, yüz bulup komşuluk hakkımızı almaya geldik. Ebû Heffân vefat etti ve kefeni de yok!”. Muallâ, vekiline, “Git, durumu gör ve sonra da kefen parasını öde!” diye talimat verdi. Vekil eve geldiğinde, Ebû Heffân’ı yerde uzanmış, üstü çarşafı örtülmüş vaziyette gördü. Nefes alıp almadığını anlamak için burnunu tutmaya kalkınca, Ebû Heffân sesli biçimde yellendi. Vekilin şaşırarak “Bu nedir böyle?” diye sorması üzerine, Ebû Tâhir şöyle bir gerekçe ileri sürdü: “Allah iyiliğinizi versin! Muhtemelen bu herifin ruhu, ağızındaki leş gibi kokudan dolayı bütünüyle çıkamamıştı, şimdi ise dübüründen menfez bularak uçup gitti!”. Vekil orada yaşananları Muallâ’ya iletince, o da, bu iki arkadaşa bir sürü para gönderdi¹⁴¹.

¹³⁹ *Muhâdarâtu’l-udebâ*, III, 545; Se’âlibî, *Yetîmetu’d-dehr fi mehâsini ehl-i’l-asr (I-V)*, Dâru’l-kutubi’l-İlmiyye, nşr. Mufid Muhammed Kumeiha, 1.Baskı, Beyrut, 1983, II, 445.

¹⁴⁰ *Muhâdarâtu’l-udebâ*, III, 545.

¹⁴¹ el-Husri, *Cem’ul-cevâhir fi’l-mulah ve’n-nevâdir*, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru’l-cil, Beyrut, 1987, s. 309.

Yellenme teması, bazı anekdotik rivayetlerde aksırma kavramıyla birlikte ele alınmıştır. Bir toplumun zengin ile yoksul kesime bakışı arasındaki temel farkları irdeleyen İsfehâni, değerlendirmelerin hep yoksul aleyhine yapıldığını aktardığı şu şiir parçası ile teyit etmek ister:

Zengin için övgü sebebi olan nice haslet vardır ki, fakir için bir yergidir. Fakir halim-selim olduğunda kalın kafalılıkla, cesur olduğunda pervâsızlıkla, konuşkan olduğunda da gevezelikle damgalanır. Dolayısıyla şair aşağıdaki sözünde son derece haklıdır:

إِنْ ضَرَطَ الْمُوسِرُ فِي مَجْلِسٍ   قَالُوا لَهُ "يَرْحَمُكَ اللَّهُ!"
أَوْ عَطَسَ الْمُفْلِسُ فِي مَجْلِسٍ   سُبُّ وَقَالُوا فِيهِ مَا سَاءَ
فَمَضِرُّ الْمُوسِرِ عَزِيَّتُهُ   وَمَعْطِسُ الْمُعْسِرِ مَفْسَأُهُ

Bir mecliste zenginin biri yellense, "Yerhamukellah" çekilir, Müflis aksırdığıdaysa küfredilip "Ne ayyup!" denilir. Besbelli ki, zenginin yellendiği uzvu burun kemiği, Yoksulun hapşıracağı ağzı ise dübür mesâbesindedir¹⁴².

KAYNAKÇA

(A) İngilizce Kaynaklar

- Allen, Valerie, *On Farting -Language and Laughter in The Middle Ages-*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Appleby, Steven, *The Little Book of Farts*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006.
- Bart, Benjamin, *The History of Farting*, Trans-Atlantic Publications, 1995.
- Beans, Rymond, *Sweetfarts*, 2008.
- Bower, Crai S., Chronicle Books, Washington, 2008,
- Bromcie, Alec, *The Little Book of Farting*, Andrews McMeel Publishing, 2002.
- Bryant, Steve, *The Art of the Fart*, PRC Publishing, 2004.
- Chenault-Starnes, Chevon, *Why Do We Fart?*, CreateSpace, 2009.
- Cho, Shinta, *The Gas We Pass: The Story of Farts*, Kane/Miller Publishers, 2001.

¹⁴² Muhâdarâtu'l-udebâ, II, 283.

- Dawson, Jim *Who Cut the Cheese? A Cultural History of the Fart*, Ten Speed Press, 1999
- *Blame It on the Dog: A Modern History of the Fart*, Ten Speed Press, 1.Baskı, Kaliforniya, 2006.
  - *Did Somebody Step on a Duck: A Natural History of the Fart*, Ten Speed Press, 1.Baskı, New York, 2010.
- Franklin, Benjamin, *Fart Proudly: Writings of Benjamin Franklin You Never Read in School*, Enthea Press, nşr. Carl Japikse, 1990.
- Furze, Peter, *Tailwinds: The Lore and Language of Fizzles, Farts and Toots*, Michael O'Marra Books Ltd, 1998.
- Gud Wan, Reepah, *Zen of Farting*, Enthea Press, Frog Books; 2.Baskı, Berkeley, 2003.
- Kavet, Herbert I., *Unspeakable Farts*, Boston America Corporation, 1997.
- Kotzwinkle, William - Murray, Glenn, *Walter the Farting Dog*, Frog Ltd, 2001
- Mcky, Katie, *It All Began With a Bean*, Tanglewood press, U.S.A, 2004.
- Mercer, Bobby, *How Do You Light a Fart?*, Adams Media, 2009.
- Munsch, Robert N., *Good Families Don't*, Kanada, 1991.
- Müller, Birte, *Farley Farts*, North-South Books, New York, 2003.
- Nesbo, Jo, *Doctor Proctor's Fart Powder*, Aladdin, 2010.
- Ricky Fitzpatrick, *Dr. Albert Heindsteins Contemporary English Dictionary of Flatulence*, Kindle Edition, F2 Publishing; 1.Baskı, 2009.
- Scott, Munroe, *Oh, Vulgar Wind: A Sympathetic Overview of the Common Fart*, Culture Concepts, Toronto, 1994.
- Seltzer, Barry – Seltzer, Erwin, *The Other 'F' Word*, Prism Publishing Inc., 1.Baskı, 1999.
- Stinker, U., *Really Stinky Fart Jokes*, Summersdale Publishers 2005.
- Swift, Jonathan, *The Benefit of Farting*, (Kitabın İkinci Kismi: Charles James Fox, *An Assay Upon Wind*), Oneworld Classics Ltd., 1.Baskı, United Kingdom, 2007.
- Wetzel, Donald, *Joel's Journal and Fact-Filled Fart Book*, Planet books, New York, 1994
- Yoe, Craig, *The Official Fart Book*, Cider Mill Press, 2010

(B) Arapça Kaynaklar

- el-Abbâsî, *Me'âhidu't-tansîs alâ şevâhidi't-Telhîs* (I-IV), Nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 'Âlemu'l-kutub, Beyrut, 1947.
- el-Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. El-Huseyn, *Nesru'd-durr fi'l-muhâdarât* (I-VII), thk. Hâlid Abdulğanî Mahfûz, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 2004.
- Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtîh şerhu mişkâti'l-mesâbîh* (I-V), Dâru ihyâi't-turâs, Beyrut, 1306.
- el-Askerî, Ebû Hilâl, *Cemheratu'l-emsâl* (I-II), nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm – 'Abdulmecîd Kutâmiş, el-Muessesetu'l-'Arabîyyeti'l-hadîse, 1.Baskı, Kahire, 1964
- el-Aynî, *'Umdetu'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî* (I-XXV), Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, Beyrut.
- el-Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf* (I-XX), nşr. Suheyl Zukkâr - Riyaz Zerkây, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1996.
- el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ* (I-X), Meclisu dâirati'l-maârifî'n-nizâmiyye, 1.Baskı, Haydarâbad.
- *el-Mehâsin ve'l-mesâvî* (I-II), el-Matba'atu'l-Câliyye, Muhammed Bedreddîn el-Halebî, Mısır, 1906.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, Dâru ihyâi't-turâsi'l-'Arabî (X).
- el-Câhız, *Kitâbu'l-hayavân* (I-VIII), nşr. Muhammed 'Abdusselâm Hârûn, Dâru'l-cil - Dâru'l-fikr, Beyrut, 1988.
- Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslam* (I-X), 2.Baskı, 1993.
- el-Cezerî, İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser* (I-V), el-Mektebetu'l-İslamiyye, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Tâhir Ahmed ez-Zâvî, 1.Baskı, 1963.
- ed-Dârakutnî, *Sunenu'd-Dârakutnî* (I-IV), Dâru'l-ma'rife, nşr. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Beyrut, 1966.
- ed-Dumeyrî, *Hayâtu'l-hayavâni'l-kubrâ* (I-II), nşr. Zekerîyyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvîni, Dâru ihyâi't-turâsi'l-'Arabî, Beyrut.
- Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer/Târîhu Ebi'l-Fidâ* (I-IV), nşr. Muhammed Azb, Yahyâ Seyyid Hüseyin, Muhammed Fahrî el-Vasîf, Dâru'l-maârif, 1.Baskı, Kahire, 1998.
- el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga* (I-IV), nşr. Riyâd Zekî Kâsım, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 2001

- Fevrî, Alâuddîn Ali b. Husâm, *Kenzu'l-ummâl fî suneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, nşr. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sakkâ, Muessesetu'r-risâle, 5.Baskı, 1981.
- el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-ayn*, nşr. Dâvûd Sellûm, Selmân el-Anbekî, İn'âm Dâvûd Sellûm, Mektebetu Lubnân, Lübnan, 2003.
- el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-udebâ (I-VII)*, Dâru'l-ğarbi'l-İslami, nşr. İhsân Abbâs, 1.Baskı, Beyrut, 1993.
- el-Harâitî, *İ'tilâlu'l-kulûb fî ahbâri'l-uşşâk ve'l-muhibbîn*, nşr. Ğurayd eş-Şeyh, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 2000.
- el-Husrî, *Cem'ul-cevâhir fî'l-mulah ve'n-nevâdir*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-cil, Beyrut, 1987.
- İbn Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-ferîd (I-IX)*, nşr. Mufid Muhammed Kumeÿha, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 1983.
- İbn Ebî Âvn, *Simtu'l-leâlî fî şerhi emâlî'l-Kâlî*, Matbaatu lecneti't-te'lif ve't-terceme ve'n-neşr, nşr. Abdulazîz el-Meymenî, 1936.
- *Kitâbu't-teşbihât*, nşr. Muhammed Abdulmu'îd Hân, Matbaatu Câmîati Kembric.
- *el-Ecvibetu'l-muskite*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Ahmed, Matâbiu'n-nâşiri'l-Arabî, Kahire, 1983.
- İbn Hamdûn, *et-Tezkiratu'l-Hamdûniyye (I-X)*, Dâru Sâdır, nşr. İhsân Abbâs, Bekr Abbâs, 1. Baskı, Beyrut, 1996.
- İbn Hicce, Takiyyuddîn Ebû Bekr, *Tîbu'l-mezâk min semerâti'l-evrâk*, Dâru'l-feth, nşr. Ebû Ammâr es-Sehâvî, 1997.
- İbn Kuteÿbe, ed-Dîneverî, *Uÿûnu'l-ahbâr (I-II)*, Matbaatu Dâri'l-kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1992.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab (XV)*, Dâru Sâdır, 1. Baskı, Beyrut.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Kitâbu'l-ezkiyâ*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut, 1985.
- *Ahbâru'z-zurâf ve'l-mutemâcinîn*, nşr. İrfân Muhammed Hammûr, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 2006.
- *Ahbâru'l-hamkâ ve'l-muğaffelîn*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 1985
- *Ahbâru'n-nisâ*, Matbaatu't-takaddum, 1.Baskı, Mısır, 1319 (hicri).
- *Garîbu'l-hadis (I-II)*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, nşr. Abdulmutî' Emîn el-Kal'acî, Beyrut, 1985.

- İbnu'l-Merzubân, el-Muhavveli, *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, nşr. Me'mûn Muhammed Yasîn, Muessesetu ulûmi'l-Kur'an, Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı (1412/1991).
- İbnu'l-Mu'tezz, *Tabakâtu's-suarâ*, nşr. Abdussettâr Ahmed Ferrâc, Dâru'l-maârif, Mısır.
- İbn Nedîm, *el-Fihrist*, nşr. Muhammed Rızâ Teceddüd, Tahran, 1971, I, 117.
- İbn Sirîn, *Muntehabu'l-keâm fî tefsîri'l-ahlâm*, Dâru'l-fikri'l-Lubnânî, nşr. Abdulemîr Muhennâ, 1.Baskı, Beyrut.
- İbnu'r-Rûmî, *Dîvânu İbn Rûmî*, nşr. Ahmed Hasan Besec, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 3.Baskı, 2002.
- el-İbşihî, *el-Mustatraf fî kulli fenn mustazraf (I-II)*, nşr. Mufid Muhammed Kumeyha, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2.Baskı, Beyrut, 1986.
- el-İsfehânî, Ebu'l-Ferac, *el-Eğânî (I-XXVIII)*, nşr. İbrahim el-Ebyârî, Dâru's-şâ'b, Kahire, 1974.
- el-İsfehânî, Râgıb, *Muhâdarâtu'l-udebâ (I-V)*, nşr. Riyâd Abdulhamîd Murâd, Dâru Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 2004.
- el-Kayravânî, İbrâhim b. el-Kâsim el-Rakîk, *Muhtârât min kutbi's-surûr fî vasfî'l-enbize ve'l-humûr*, el-İntişârû'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrut, 2008.
- el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an (Tefsîru'l-Kurtubî) (I-XX)*, nşr.: Hişâm Semîr el-Buhârî, Dâru âlemi'l-kutub, Riyad, 2003.
- el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-uyûn, (Tefsîru'l-Mâverdî) (I-VI)*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, nşr. Seyyid Abdulmaksûd, Beyrut.
- el-Merzubânî, *Nûru'l-kabes*, kitabın e-book formatı için bkz. <http://www.islamicbook.ws/adab/nwr-alcqs-002.html>
- el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-zeheb (I-IV)*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Mektebetu's-se'âde, 4.Baskı, Mısır, 1964.
- el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl (I-II)*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Mektebetu's-sunneti'l- Muhammediyye, 1955.
- el-Munâvî, *Feyzu'l-kadîr (I-VI)*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 1994,
- Rozenthal, Franz, *Erken İslam'da Mizah (Humour in Early Islam/Çev.: Ahmet Arslan)*, İris Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul, 1997.
- es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât (I-XIX)*, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, nşr. Ahmed el-Arnaût, Turkı Mustafa, 1. Baskı, Beyrut, 2000.

- *Nektu'l-himyân fi nuketi'l-umyân*, el-Matbaatu'l-Cemâliyye, Mısır, 1911.
- es-Seâlibî, *Simâru'l-kulûb fi'l-mudâf ve'l-mensûb (I-II)*, nşr. İbrâhîm Salih, Dâru'l-beşâir, 1.Baskı, 1994.
- *et-Temsîl ve'l-muhâdara*, nşr. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-kitâb, 1983.
- *Hâssu'l-hâss*, Dâru mektebeti'l-hayât, nşr. Hasen el-Emîn, Beyrut.
- *Yetîmetu'd-dehr fi mehâsini ehl-i'l-asr (I-V)*, Dâru'l-kutubi'l-îlmiyye, nşr. Mufid Muhammed Kumeyha, 1.Baskı, Beyrut, 1983.
- es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr fi't-te'vîl bi'l-me'sûr (I-VI)*, nşr. Muhammed Emîn Demic, Beyrut.
- *el-Câmi'u's-sağîr min hadîsi'l-beşîri'n-nezîr (I-II)*, Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bânî, Kahire, 1954.
- eş-Şinkîti, *Muzekkira fi usûli'l-fikh*, Mektebetu İbn Teymiyye, 1.Baskı, Kahire, 1989.
- et-Taberânî, *el-Mu'cemu'evsat (I-X)*, Dâru'l-harameyn, nşr. Târık b. İvazullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Kahire, 1415/h.
- et-Tevhîdî, Ebû Hayyân, *el-Basâir ve'z-zehâir (I-IX)*, thk. Vedâd el-Kâdî, Dâru Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 1988.
- et-Tuyûrî, el-Mubârek b. Abdulcebbâr, *et-Tuyûriyyât (I-IV; 17 Cüz)*, 2004.
- *el-İmtâ' ve'l-muânese*, nşr. Abdurrahmân el-Mustâvî, 1.Baskı, Beyrut, 2004.
- *Ahlaku'l-vezîrayn*, Nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî, Dâru Sâdir, Beyrut, 1992.
- el-Yüsî, Hasen, *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem (I-III)*, Tahkik ve şerh: Dr. Kusay el-Hüseyn, Dâru ve mektebetu'l-hilâl, 1. Baskı, 2003.
- el-Vatvât, *Ğuraru'l-hasâisi'l-vâziha*, Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, Mısır, 1284.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer; *Rabû'l-ebrâr ve nusûsu'l-ahbâr (I-IV)*, thk. Târık Fethî es-Seyyid, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 2006
- *el-Mustaksâ fi emsâli'l-'Arab (I-II)*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1987.